

ELENA MANNOVÁ

## *Negyvennyolc a médiában* – az emlékezés és a felejtés jegyében<sup>1</sup>

Az 1848/49-es forradalom és ellenforradalom<sup>2</sup> utóéletéről szóló számos jubileumi konferencia egyike 2009-ben abban a városban zajlott, amely fontos csomópontja az emlékezetnek. Prešporokot azonban, inkább Pozsonyként emlegetve, a forradalmi törvényeket elfogadó országgyűlés színhelyeként, s mint azt a helyet, ahol az uralkodó e törvényt szentesítette, csak a magyarok tekintik saját emlékezhelyüknek. Ennek a forradalomnak a szlovák reprezentációi más helyekhez és más személyiségekhez kötődnek. A forradalmat idézi a Grassalkovich-palota előtt strázsáló őrség egyenruhája, a ma használatos állami címer, a naptárban jelzett emléknap (szeptember 19-e a Szlovák Nemzeti Tanács megalakulásának napja), hivatkozik rá a parlament, a hadsereg, a Szlovák Nemzeti Párt, az evangélikus egyház, megidézik Miava (Myjava) és Berezó (Brezová pod Bradlom) helyi hagyományai. A csehszlovák korszak kezdetén, amikor a szlovák ügyekben teljhatalommal felruházott Minisztérium Pozsonyba települt, a városi ezred a színház előtti téren [Jozef Miloslav] Hurban 1848-as forradalmi zászlajára esküdött fel 1919. február 9-én, amelyet erre az alkalomra kihoztak a múzeumból, ahol addig a szlovák önkéntesek felett győzelmet aratott magyar nemzeti gárda tárgyi emléke volt.<sup>3</sup> Ennek ellenére azonban a szlovák nyilvánosságban igencsak gyenge a negyvennyolcas és negyvenkilences év visszhangja. Szemben azzal, ahogyan a szlovákok közönyösen vagy inkább csak kötelező feladatként emlékeznek meg a forradalom legfontosabb dátumairól, a magyarok spontán kokárdákat tűznek ki, piros-fehér-zöld szalagos koszorúkat helyeznek el az emlékműveknél, egyre újabb kopjafákat állítanak, emlékműveket és emléktáblákat avatnak

<sup>1</sup> Az 1848/49-es forradalomról szóló tanulmány a korábban megjelent szöveg kiegészített változata, lásd Elena MANNOVÁ, „»Meruôsmý« v médiách spomínania a zabúdanía”, in *Revolúcia 1848/49 a historická pamäť*, szerk. Peter MACHO, 11–34 (Bratislava: Historický ústav SAV, 2012).

<sup>2</sup> Az „ellenforradalom” fogalma nem általános a szlovák történetírásban és a szerző sajátos szóhasználatát tükrözi. (A ford.)

<sup>3</sup> A Hurban-féle zászló jelképiségének változásairól lásd Elena KURINCOVÁ és Elena MANNOVÁ, „Muzealizácia dejín Bratislavy ako multietnického mesta: koncepcia a realita”, in *Paměť – expozice – układání: Muzealizace dějin v česko-německom-slovenském kontextu*, szerk. Dušan KOVÁČ, Miloš ŘEZNÍK és Martin SCHULZE WESSEL, 81–102 (Essen: Klartext Verlag, 2017), 99–100.

a forradalom jubileumain Dél-Szlovákiában. Míg az egyik legolvasottabb szlovákiai napilap *SME Történészek közös történelmüinkről* című körkérdésére válaszul Halász Iván hivatkozhatott a forradalom *populáris* emlékezetére, Dušan Škvarna legfeljebb csak a forradalom mindkét oldalon torzító *képeiről* írhatott.<sup>4</sup> Habár a történelmi témák rendszerint igen heves reakciókat váltanak ki, ez a cikk jellemző módon visszhang nélkül maradt.

Eközben vannak eredeti múzeumi emlékeink (Vladimír Zuberec lajstroma négy darab egyedülálló zászlót, huszonnyolc fegyverré átalakított kaszát, és néhány litográfiát tartalmaz),<sup>5</sup> vannak történettudományi munkák (köztük igen hosszúak is Daniel Rapanttól), képzőművészeti, irodalmi és zenei alkotások (még akkor is, ha művészileg csak ritkán értékesek),<sup>6</sup> és néhány kép is, amely rendszeresen megjelenik a tankönyvekben.

Az 1848-as szlovák felkelés elméletileg sokkal nagyobb emocionális és mítoszteremtő ereje van, mint Jánošík betyárkarrierjének. A forradalom szlovák változatában a szabadság pátozának is nagy szerep jutott, sokkal több vér folyt el itt, mint a legendás betyár történetében, és végső soron mártírjai is vannak (Šulek hajfürtje és bitófájának egy darabja). Ennek ellenére a negyvennyolcas év nem keltett, és ma sem kelt lelkesedést. A szlovák felkelés toposzát hiába keressük a szlovák történelem népszerű ábrázolásain, a frivaldnádasi (Rajecká Lesná) szlovák betlehemem vagy a Kysuce-i Óbesztercén (Stará Bystrica) található csillagászati órán (csak részben említi meg Štúr bronzszobrán a felirat: a bevezető szöveg elsősorban képviselőként nevezi meg, a nyelv kodifikátoraként, és csak azután „a szlovák felkelés egyik vezetője”-ként). *A mi szlovák mítoszaink* című kötet szerzőinek 2005-ben nem volt igazán jó ötletük a demisztifikálásra, mi több, a Szlovák Nemzeti Galériában és a Szlovák Nemzeti Múzeumban rendezett nagyszabású kiállítás kurátorai sem emelték ki a szlovák felkelést a szlovákság lényegét kutató kiállításukon (*A szlovák mítosz*, 2005/2006), noha kiállították azokat a szimbolikus jeleket, amelyek a forradalom alatt használatban voltak. Akkor hát hogyan és mikor emlékeztek az 1848-as forradalomra? Hogyan alakult ki a mai „langyos emlékezet is, meg nem is” a szlovák fél oldalán, illetve a „forró” emlékezet a magyar kisebbség körében? Miféle szerepe volt ebben a különböző ideológiáknak, a politikának, a történetírásnak, a művészetnek és főleg a médiumoknak?

<sup>4</sup> „Historici o spoločných dejinách”, *SME*, 2008. április 4., hozzáférés: 2024.11.26, <https://komentare.sme.sk/c/3841775/historici-o-spolocnych-dejinach.html>.

<sup>5</sup> Vladimír ZUBEREC, „Doklady o slovenskom národnorevolučnom hnutí v rokoch 1848–1849 v slovenských múzeách”, *Zborník slovenského národného múzea* 85 – *História* 31 (1991): 27–61.

<sup>6</sup> Ján SLOBODA, szerk., *Slovenská jar: Slovenské povstanie 1848–49* (Bratislava: Obzor, 1971).

## EMLÉKEZET – REPREZENTÁCIÓK – MÉDIUMOK

A történészek az utóbbi évtizedekben a kollektív emlékezet fogalmával operáltak. Nem valamiféle raktárként, készletként hivatkoztak rá, hanem mentális, anyagi és társadalmi jelenségek változó, nyitott szöveteként értelmezték. Ezt a szövetet sohasem lehet tökéletesen rekonstruálni, csupán azokat az aspektusait figyelhetjük meg, amelyek a kollektív emlékezés aktsaiban megjelennek és aktualizálódnak. Az újabb munkákban egyre gyakrabban többes számban használják az *emlékezés kultúrái* fogalmat, arra utalva, hogy még a kulturálisan leginkább homogén társadalomban sem csak egyetlen emlékező társadalom létezik: minden egyes emlékező társadalomban számos, gyakran egymással is konkuráló kollektív emlékezet él együtt.<sup>7</sup>

Az 1848-as forradalom emlékezetének történetét kutatva célszerű elméletileg különbséget tenni a nemzedékek közötti, társadalmi (a nemzedékek együttélésén, a nyelvcsere alapján) emlékezet és a transzgenerációs, kulturális emlékezet között (amely nemzeti és politikai jellegű). Ha a tapasztalatok és ismeretek együttese elválik ezek élő hordozóitól, és tárgyi adathordozókra kerül át, akkor kulturális emlékezetről beszélhetünk. Ez azoktól a médiumoktól függ, amelyek a szóbeli hagyományozásról fokozatosan áttértek az írásos rögzítésre, a kézírásról a nyomdára, a fotográfiára és az új auditív és vizuális médiumokra és ezek digitalizálására. A kulturális emlékezet fogalma arra mutat rá, hogy amit elfelejtünk, és amire emlékezünk, aközött ingadozó viszony áll fenn: emlékezés és felejtés viszonya történetileg változik, és maga ez a viszony a kollektív identifikáció szempontjából fontos ismereteket közvetít.<sup>8</sup> Aleida Assmann a kulturális emlékezet két típusáról tesz említést. Az egyik oldalon van a raktározó emlékezet, az emlékezet raktárai vagy készletei, például az archívum, a könyvtár; a másikon a funkcionális emlékezet, amely életre kelti és jelenvalóvá teszi a múltat.<sup>9</sup> Ennek az utóbb említett emlékezet-típusnak a központi médiumaihoz tartozik a klasszikusok kánonja, a múzeum

<sup>7</sup> Astrid ERL, „Kollektives Gedächtnis und Erinnerungskulturen”, in *Konzepte der Kulturwissenschaften: Theoretische Grundlagen – Ansätze – Perspektiven*, szerk. Ansgar NÜNNING és Vera NÜNNING, 156–185 (Stuttgart: Metzler, 2003), [https://doi.org/10.1007/978-3-476-02745-0\\_8](https://doi.org/10.1007/978-3-476-02745-0_8).

<sup>8</sup> Aleida ASSMANN, „Zur Mediengeschichte des kulturellen Gedächtnisses”, in *Medien des kollektiven Gedächtnisses: Konstruktivität – Historizität – Kulturspezifität*, szerk. Astrid ERL és Ansgar NÜNNING, 46–60 (Berlin: Walter de Gruyter, 2004), 59, <https://doi.org/10.1515/9783110201789.2.45>.

<sup>9</sup> Aleida ASSMANN, *Der lange Schatten der Vergangenheit: Erinnerungskultur und Geschichtspolitik* (München: C. H. Beck, 2006), 54, <https://doi.org/10.17104/9783406622625>.

és az emlékmű. A 19. században ezeket a régi kulturális intézményeket újból tartalommal töltötték meg, és belőlük lettek a nemzeti emlékezet médiumai.<sup>10</sup>

A társadalomtudósok egy része nem tartja elég pontosnak a kollektív emlékezet fogalmát, legfeljebb metaforaként hivatkozik rá. Ha ugyanis az emlékezetnek azt a készletét jelentené, amely egy közösség valamennyi tagja számára közös, félrevezető lenne, hiszen a gyakorlatban a csoportok szintjén nem létezik olyan intézmény, amely feldolgozza és megőrzi az információkat. Ezért a kulturális reprezentációk, azaz a sokak által igaznak tartott, széles körben elterjedt képzetek terminusával helyettesítik.<sup>11</sup> Jan Assmann hangsúlyozza, hogy az emlékezet fogalmát csakúgy, mint a kollektív reprezentációk és egyéni hordozók terminusait különbözőképpen alkalmazzák a kultúra-tudományokban és a szociológiában. Épp ezért véli úgy, hogy a rendszerelmélet radikálisabb megoldást kínál. Ennek keretében ugyanis anélkül lehet beszélni a „társadalom emlékezetéről”, hogy valamiféle kollektivista hamisítással lennének vádolhatók, mint ahogy az a „nemzet lelke” vagy a „kollektív tudat” fogalmainak használata esetében fennáll. A rendszerelméletben, amely a jelenségeket és folyamatokat a maguk összetettségében, külső és belső összefüggéseikben vizsgálja (amit amúgy a színvonalas történettudománytól is megkövetelnénk), a társadalmi rendszereknek ugyanúgy „van” emlékezetük, ahogyan a személyes rendszereknek. Ha a társadalmi rendszereket a kommunikáció építi és reprodukálja, a társadalom emlékezte kommunikatív emlékezet, amelyet nem személyes hordozói testesítenek meg, hanem lényege magának a kommunikációnak a szervezete.<sup>12</sup>

Ebben a szövegben a negyvennyolcas forradalom eseményeinek megképződését és átalakulását, valamint színrevitelét vizsgálom a történelmi Magyarország és Szlovákia nyilvános tereiben. Mind az emlékezet, mind a reprezentáció fogalmát használom, mert úgy vélem, ugyanannak a dinamikus jelenségnek más-más dimenzióit hangsúlyozzák: egyfelől főként azt, ahogyan a múlt képét befogadják, másfelől azt, ahogyan ezt a képet megkonstruálják és

<sup>10</sup> Aleida ASSMANN, „Speichern oder erinnern?: Das kulturelle Gedächtnis zwischen Archiv und Kanon”, in *Speicher des Gedächtnisses: Bibliotheken, Museen, Archive. Teil 2: Die Erfindung des Ursprungs: Die Systematisierung der Zeit*, szerk. Moritz CSÁKY és Peter STACHEL, 15–29 (Wien: Passagen Verlag, 2001).

<sup>11</sup> Részletesebben lásd Michaela FERENCOVÁ és Jana NOSKOVÁ, „K otázce studia tématu paměti a města”, in *Paměť města: Obraz města, verjné komemorace a historické zlomy v 19–21. století*, szerk. Michaela FERENCOVÁ és Jana NOSKOVÁ, 11–40 (Brno: Etnologický ústav AV ČR–Archiv města Brna, Bratislava: Ústav etnologie SAV, 2009).

<sup>12</sup> Jan ASSMANN, „Nachwort”, in *Soziales Vergessen: Formen und Medien des Gedächtnisses der Gesellschaft*, szerk. Elena ESPOSITO, 400–414 (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2002), 401.

érvényt szereznek neki. Ez csak sokféle szempont – anyagi, társadalmi, mentális – együttes és komplex vizsgálatával ragadható meg. A történésznek kutatnia kellene az emlékezet vagy a reprezentáció médiumait (szövegeket, emlékműveket, rítusokat), hordozóit (személyeket, intézményeket) ugyanúgy, ahogyan azokat a szimbolikus közvetítéseket, sémákat és kollektív kódokat, amelyek lehetővé teszik a közös emlékezést – elgondolásokat, eszméket, gondolkodási mintákat, érzékelésmódokat, önképeket és az idegenről alkotott képeket, értékeket és normákat.<sup>13</sup> A történelmi téma nem magától jön létre nemzedékről nemzedékre, hanem áthagyományozódik, és különböző médiumok segítségével újra meg újra aktualizálódik.<sup>14</sup>

Kollektív szinten az emlékezet mindig mediálisan közvetített. A múlt rendezetlen történéseivel ellentétben a történelmi események, mivel az emlékezet szempontjából hatékonyak és jelentőségteljesnek kell lenniük, mindig mediális konstrukciók. A médiumok nem semleges hordozói és őrzői az emlékezet jeleinek. A kollektív emlékezet aktusaiban mindig nyomot hagy az emlékező médium is.<sup>15</sup>

Ahhoz, hogy egy ilyen médium működhessen, anyagi és társadalmi tényezők összjátékára van szükség. Elengedhetetlen rétege ennek a *kommunikációs eszköz*, amely átviszi az emlékezet szempontjából fontos információkat: a természetes beszélt nyelv, az írás, a hangok, a képek. A második tényezőt az emlékezet tartalmainak hagyományozásában és terjesztésében részt vevő *mediális technológiák* jelentik: például a nyomtatási, filmes, televíziós technikák. Az írás mint kommunikációs eszköz lehet kőbe vésett, lehet nyomtatott, vagy terjedhet az interneten. Minden egyes technika a társadalom nagy köreihez jut el, és különbözik a megőrizhetőség időtartama tekintetében. A mediális technológiák változásai változásokat generálnak az emlékezés gyakorlatában. Az emlékezet médiumának harmadik materiális rétege a *kulturális tárgyasítás* mint konkrét mediális kínálat: például a Biblia, egy archívum forrásai, fényképek a családi albumban, egy bizonyos festmény vagy egy épület.<sup>16</sup>

A mediális jelenségből az emlékezet médiumába történő átmenetet társadalmi tényezők is segítik. A társadalmi intézmények biztosítják a hagyomá-

<sup>13</sup> Astrid ERL, „Kollektives Gedächtnis...”.

<sup>14</sup> Patrick SCHMIDT, „Zwischen Medien und Topoi: Die »Lieux de mémoire« und die Medialität des kulturellen Gedächtnisses”, in ERL és NÜNNING, *Medien des kollektiven Gedächtnisses...*, 41, <https://doi.org/10.1515/9783110201789.2.25>.

<sup>15</sup> Astrid ERL, „Medium des kollektiven Gedächtnisses, ein (erinnerungs-)kulturwissenschaftlicher Kompaktbegriff”, in ERL és NÜNNING, *Medien des kollektiven Gedächtnisses...*, 4–6, <https://doi.org/10.1515/9783110201789.1.3>.

<sup>16</sup> Uo., 14–15.

nyozódást, például a kanonizációt, az archívumok rendezését, tanulmányi tervek kimunkálását. Amennyiben a társadalmi csoportok és társadalmak megfelelő funkciót adnak a médiumoknak, akkor beszélhetünk a kollektív emlékezet médiumáról. Fontos, hogy ne csak azok tekintsék ilyennek, akik termelik, létrehozzák (politikusok, fotográfusok, szobrászok, festők, írók, zeneszerzők, társadalomtudósok), hanem a befogadók is. Az egyes történelmi eseményeket és szimbólumokat különböző médiumok segítségével konstruálták meg, és különböző befogadói köröket szólítottak meg.<sup>17</sup>

#### AZ 1848/49-ES FORRADALOM HIVATALOS ÉS NEM HIVATALOS MEDIÁLIS REPREZENTÁCIÓI

Nézzük meg, mely csoportok voltak azok, amelyeknek a 19–21. században Szlovákiában hozzáférésük volt a különböző típusú médiumokhoz, hogy igénybe véve ezeket megjeleníthessék saját magukat, illetve, hogy saját múltértelmezésüket megalapozzák és legitimálják. A politikai nyilvánosság fokozatos megteremtésével és legitimálásával, valamint az államosított tömegek megjelenésével a nyilvános tér már nemcsak a hatalom reprezentációját szolgálja, hanem a kollektív azonosságtudat kinyilvánítását is. Különböző csoportoknak volt terük és médiumuk arra, hogy saját forradalomképüket bemutassák, csakhogy nem azonos mértékben. A felső társadalmi rétegek kommunikációs lehetőségei különböztek az alsóbbakétól, a városiaké a falusiakétól, különbözőek voltak a politikában, a tudományban és a gazdaságban. A hatékony mediális reprezentáció a nyilvános térben a politikailag meghatározó, domináns csoport intézményi feltételeihez, politikai érdekeihez és értékrendjéhez kötődött.

A politikai kötődések és összefüggések, valamint az állami cenzúra csak az egyik oldala a mediális kultúrának. Az iparosítás és a „technikai forradalom” korában az egyes médiumok számbelileg igencsak megsaporodtak, és egészen új funkcióik lettek. Fejlődött a sajtó- és a könyvpiac, megnőtt az érdeklődés a szórakoztató, illusztrált folyóiratok iránt, az eredetileg a vásárokon és a zarándoklatokon osztogatott szórólapok mellett a városokban megjelent a plakát. Egyre újabb és újabb kommunikációs médiumok és hírközlő technikák jelentek meg. A hagyományos színház mellett már az alsóbb rétegekhez is jutottak el emlékezővel kapcsolatos üzenetek a filmek révén. A 20. században a nyomtatott médiumok uralmának végét vetették az új elektronikus médiu-

<sup>17</sup> Uo., 16–19.

mok. Megnőtt a hang és a kép szerepe, egyszerűbbé vált a propaganda és a kulturális üzenetek átvitele.

Az 1848/49-es forradalom eseményeire és személyiségeire való emlékezést kimondottan a szelektivitás jellemzi. A nyugat-európai országok elitjei – vagyis szervezett társadalmi csoportjai – kétféle emlékező hagyományt vezettek be, a nemzeti eseményekre hangsúlyt fektető polgári-liberálist, valamint a mártírokra emlékező szocialistát.<sup>18</sup> Szlovákia területén a 19. század második felében az emlékezés aktorai ugyancsak két alapvető történetet honosítottak meg, csak éppen mindkettőt nemzeti üzenettel, a Kossuth oldalán harcoló *negyvennyolcasok* forradalmát, valamint a Hurban zászlaja alatt felsorakozó szlovák *osemaštyridsiatnikok* forradalmát. A Habsburg-ellenes csapatok veresége Világosnál, a felkelők kivégzése és az általános vereség-hangulat a forradalom mitizálásához vezetett a magyar társadalomban. A neoabszolutizmus idején elrendelt tiltások és megszorítások talán még inkább felőrölték a magyarokat, mint maga a forradalom. A Bach-rendszer bukását követően kezdték a politikusok, írók, publicisták a forradalmat függetlenségi harcnak nevezni, és megkonstruálni azt a mítoszt, hogy a forradalom legfőbb mozgóereje a nemzet felszabadulásáért vívott harc volt.<sup>19</sup> A dualizmus idején két alapvető tábor működött a politikai mozgalmak és a folyton változó pártok keretei között. Az egyik oldalon ott voltak a kormányzó liberálisok, akik a Béccsel való kiegyezés pozícióját képviselték, és hivatalosan az uralkodó által szentesített 1848-as április törvények talaján álltak. A másik oldalon pedig az ellenzéki pártok és frakciók a jogállamiság és a történelmi Magyarország függetlenségének programját hirdették, dicsőítve a Habsburg-ellenes forradalmat. Fokozatosan mindkét politikai irány mindinkább a nagymagyar állameszmére és politikára fektette a hangsúlyt. Kölcsönösen támadták egymást a parlamentben – többek között a forradalom sematikus képei segítségével –, valamint a publicisztikában, illetve és a humoros lapokban és karikatúrákban, méghozzá igen hatásosan. Az első világháború idején a hadi propaganda Petőfi és a forradalmár honvédek

<sup>18</sup> Charlotte TACKE, szerk., *1848: Memory and Oblivion in Europe* (Bruxelles: Peter Lang Verlag, 2000), 20.

<sup>19</sup> Alice FREIFELD, „Conflict and De-escalation: The Hungarian People and Imperial Politics from 1848–1849 to the Ausgleich of 1867”, in *Comparing Empires: Encounters and Transfers in the Long Nineteenth Century*, szerk. Jörn LEONHARD és Ulrike von HIRSCHHAUSEN, 409–424 (Göttingen: Vandenhoek & Ruprecht, 2011), 415–418; Holger FISCHER, „Vorwort”, in *Lajos Kossuth (1802–1894): Wirken – Rezeption – Kult*, szerk. Holger FISCHER, 7–14 (Hamburg: Krämer, 2007), 8.

„üzenetét” használta fel a revansvágyak felkeltésére a forradalom egykori elfojtóit, az oroszok ellen.<sup>20</sup>

A politikai és intézményi szempontból egyaránt gyenge szlovák nemzeti mozgalom képviselői nem voltak egyenrangú partnereik. Noha a magyar politikusoknak megvolt a hatalmuk ahhoz, hogy döntsenek a múlt értelmezéséről, és bár a történészek, publicisták, művészek és más kezdeményezők kínálták a tartalmakat az emlékezéshez, valamint, hogy az állami és főleg az önkormányzati szervek és polgári egyletek szervezték az ünnepeket és más emlékező akciókat, az, hogy a Habsburg-ellenes felkelést hivatalosan is a magyar szabadságért folytatott harcként ismertessék el, nem ment gyorsan, könnyen és egyértelműen. Az egyik olyan médium, amely rendszeresen a forradalomnak ezt a módosított képét terjesztette, és egyre újabb és újabb nemzedékeket szólított meg, a magyar és nem magyar nyelvű *tankönyvek* csoportja volt.

Az állam egyre nagyobb hatással volt az oktatásra (annak reformjára és egyúttal magyarosítására), megszervezték az állami iskolai felügyeletet, a magyar nyelv minden iskolában kötelező tantárgy volt, a kisebbségi egyházi iskolák autonómiáját pedig korlátozták. A történelmi Magyarország iskolai gyakorlatát részletesen elemző Joachim von Puttkamer rámutatott, hogy az állami normák nem mindig érvényesültek lineárisan, és hogy a történelem oktatását befolyásolta az iskola fenntartójának érdeke, valamint a tanár vagy tanító felkészültsége is.<sup>21</sup> Egy bizonyos, noha korlátozott képet adnak a forradalom tanításának mikéntjéről a tankönyvek. A tankönyvszerzőknek kényes kérdést kellett megoldaniuk, nevezetesen, hogyan rajzolják meg a gyerekeknek a jóságos és igazságos császár és király képét, hogyan egyeztessék össze azzal a ténnyel, hogy ő volt az, aki miatt megbukott a magyar forradalom. Az osztrák-magyar kiegyezést követő első években a tankönyvek szerzői a minimumra redukálták a forradalom leírását, vagy ki is hagyták. De a kihagyás stratégiáját tartósan nem lehetett fenntartani. Időközben mindkét tábor – a Habsburg-párti és a magyar függetlenségi is – elkezdte a nem magyar etnikumokat elítélő történész, Horváth Mihály püspök értelmezését a magáévá tenni. A magyar tankönyvszerzők nagy többsége elfogadta az ő magyarázatát, mely szerint a nemzetiségek elsőként fogtak fegyvert és ezzel hozzájárultak a konfliktus kiéleződéséhez. Az 1848/49-es események efféle bemutatása lehetővé tette, hogy a dualizmus idején működő nemzeti mozgalmakat a magyar társadalom úgy

<sup>20</sup> Roman HOLEC, „Veselé (i menej veselé) návraty ku revolúcii 1848/1849”, *Historická revue* 29, 3. sz. (2018): 60–64.

<sup>21</sup> Joachim von PUTTKAMER, *Schulalltag und nationale Integration in Ungarn, Slowaken, Rumänen und Siebenbürger Sachsen in der Auseinandersetzung mit der ungarischen Staatsidee 1867–1914* (München: R. Oldenbourg Verlag, 2003).

interpretálhassa, hogy azok elvakult lázadók utódai, akik a legnehezebb pillanatokban hátra támadják a nemzetüket.<sup>22</sup>

A szlovák tankönyvekben eleinte a Monarchiához való hűséget hangsúlyozták. Az 1871-ben írt történelem tankönyv szerint a jóságos Ferdinánd király eleget tett a magyar országgyűlés óhajának, és független minisztériumot hozott létre. Az új magyar kormány azonban nem vette figyelembe a nem magyar nemzetek követeléseit, ezért keltek fel a magyarok ellen. Amikor azután az ezt követő háborúban a parlament kimondta az uralkodó trónfosztását és Kossuthot nevezte ki diktátornak, a bécsi kormánynak nem volt más választása, mint segítségül hívni az oroszokat. A szlovák mozgalom vezetőit, Hurbant, Štúrt és Hodžát egyáltalán nem említették. A későbbi szlovák tankönyvek szerzői – abbéli félelmükben, hogy könyveiket betiltják – vagy határozatlanul, bizonytalan fogalmakkal beszéltek a forradalomról, vagy átvették a magyar változatot.<sup>23</sup> Azoknak a szlovák középiskolásoknak, akik érettségizni szerettek volna, pontosan ennek a változatnak az ismeretéről kellett tanúbizonyságot tenniük. A szlovák szabadságharccal kapcsolatos romantikus lobbogással legfeljebb néhány titkos diákkörben foglalkoztak.

A 19. század kilencvenes éveitől kezdve, amikor a forradalom egykori aktív részvevőinek legtöbbször már nem élt, az évenkénti iskolai ünnepeken megszorodtak a patetikus beszédek, szavatelok, éneklések, élőképek, diákköri előadások. Egyre inkább a történelmi magyar nemzet egységét hangsúlyozták. Az 1898-as jubileumi évtől kezdve az áprilisi törvények évfordulóját úgy ünnepelték, mint a király és a nemzet egységének megnyilvánulását. A március 15-ei és október 8-i iskolai ünneplések is fokozatosan hivatalos jellegűek lettek. A szlovák diákok e rítusok elleni tiltakozásának egyetlen jele az volt, hogy nem hordták kokárdát. A többségük azonban a történelmi magyar hazának ezt a megjelenését magától értetődőnek fogadta el.<sup>24</sup>

A magyar forradalmat és e forradalom hőseit ünneplő kultusz létrehozásában sok nagyon különböző csoport volt érdekelt a befolyásos országos hatókörű ellenzéki politikusoktól a regionális és helyi szinten működő politikusokon és hivatalnokokon át a kulturális elit nagyszámú képviselőiig, (akik adott esetben személyesen is részt vettek a forradalomban), egészen a református egyházig, amely e kultusz ápolásával fejezte ki tiltakozását a katolikus Habsbur-

<sup>22</sup> Uo., 377–381.

<sup>23</sup> Uo., 381.

<sup>24</sup> Részletesebben uo., 389–417.

gok ellen.<sup>25</sup> Kossuth Lajos és Petőfi Sándor karizmatikus személyiségét a publicisztika, az irodalom és a képzőművészet eszközeivel dicsőítették és felnagyították, a monarchia felbomlását követően kultuszukat az egymást követő rezsimiek más és más tartalommal töltötték meg. Kossuth kultusza születése 90. és 100. évfordulóján (1892, 1902), valamint a forradalom 50. évfordulóján (1898) tetőzött. Sok városban adományoztak neki díszpolgári címet, emlékműveket emeltek tiszteletére, főutcákat neveztek át az ő nevére. Ez történt a mai Szlovákia területén is, ahol a kossuthi ünnepek a magyar szupremáciát voltak hivatva reprezentálni.<sup>26</sup> A forradalom mitológiáját egészítette ki az áruló alakja – a vereséért egyes egyedül a szepességi születésű Görgey Artúr tábornokot tették felelőssé. Miközben a magyaroknak ő a katasztrófát szimbolizálta, a történelmi Magyarországon élő németiség irodalmának egy része pozitív alakként emlékezett rá, mint lojalis tábornokra és a felszabadító harc hőisére.<sup>27</sup>

Az utcák és terek átnevezése mint a nyilvános tér kisajátítása már közvetlenül a forradalom után is gyakorlat volt. A Bach-korszakban természetesen az ellenforradalom hőseinek javára történt ez. Az 50-es évek elején a prešporoki/ pozsonyi Fő tér neve Ferenc József tér lett, a Kegyes testvérek tere Haynau tér (ma a Szlovák Nemzeti Felkelés tere), a Promenád Radetzky-tér lett, a Ventur utca Jellasics, a Herrengasse Zichy utca lett, a helyi születésű gróf Zichy Ferenc után, aki császári biztos volt a forradalom alatt. A neoabszolutizmus bukását követően többnyire visszatértek az eredeti elnevezésekhez. A magyar forradalom hőseinek tisztelete az utcanévadással először a dualizmus idején vált gyakorlattá. Prešporok/Pozsony városában Petőfi utca lett a korábbi Kis Vár utca, Honvéd utca lett a korábbi Gesztenyésmező, 1921-től Legionárska (Légiósok utcája). A pozsonyiak a forradalom központi alakját tisztelték azzal, hogy a Promenádot Kossuth Lajos térré nevezték át (1899). A kilencvenes évektől jelentek meg a forradalom bukása után kivégzett „magyar nemzeti mártirokról” elnevezett utcák, ahogyan Petőcz György alispánról (akinek

<sup>25</sup> A református egyház elkötelezettségéről ebben az emlékezésben lásd Árpád von KLIMÓ, „Nationale Geschichtskulte als Teile einer Geschichtskultur: Ungarn im europäischen Kontext”, in *Zugänge zu historischen Meistererzählungen*, szerk. Mathias MIDDEL, Monika GIBAS és Frank HADLER, 36–60 (Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2000); *Comparativ* 10, 2. sz. (2000): 52–53.

<sup>26</sup> Alica KURHAJCOVÁ, „Teórie, metódy a interpretácia pojmov národná identita, verejný priestor a pamäť: Oslava 90. výročia narodenia Lajosa Kossutha”, *Acta historica neosoliensia* 13, 1–2. sz. (2010): 243–267.

<sup>27</sup> SZILÁGYI Márton, „Helden und Antihelden von 1848/49 in der ungarischen Literatur des 19. Jahrhunderts”, in FISCHER, *Lajos Kossuth...*, 130–133.

emlékezetét már 1861-ben megörökítették vármegyei jegyzőkönyvben); Jeszenák János báróról (aki a helyi evangélikus temetőben nyugszik); Rázga Pál evangélikus lelkészről; a pozsonyi születésű Aulich Lajos forradalmi tábornokról; az ugyancsak pozsonyi születésű gróf Batthyány Lajosról, a Pozsonyban kivégzett ferences atyáról, Kilit Gasparicsról, a forradalmi magyar hadsereg tábori papjáról. A Lakatos utca átnevezésekor is hangsúlyozták, hogy az ott született Rómer Flóris, a híres régészt a forradalomban való részvétele miatt bebörtönözték.<sup>28</sup>

A Monarchia bukása után ezek az elnevezések eltűntek. Csak a Petőfi utca neve maradt fenn, amit 1945-ben Beblavý utcára [Pavel Beblavý (1847–1910) szlovák íróról – a ford.] neveztek át. A Kossuth térből Palacký kert lett (később Hviezdoslav tér). Pozsony elszlovákosítása jegyében az utcasarkokon háromnyelvű táblákat helyeztek el a szlovák felkelés vezetőinek neveivel (Hurbanról nevezték el a volt Nagy Lajos teret, Štúrról a volt Baross, majd nemsokára Šrobár utcát és Hodžárovól a volt Grassalkovich teret, amelyet 1950 óta Mierové námestie-nek, azaz Béke térnek neveznek). A város később nyilvános tereket nevezett el a kivégzett čáčovi bíróról, Martin Bartoňról, Ľudovít Karol Semian szlovák önkéntesről, Hurban papjáról, és Jelasics bánról is. A szocialista időkben Štúrról teret is elneveztek (1972-ig Roosevelt tér), amikor ott állították fel Bártfay Štúr-emlékművét.<sup>29</sup> Az első világháború után Szlovákia nem hivatalos fővárosában tehát a forradalom másik oldaláról emlékeztek meg, de tekintettel a különböző bizottságok és képviseltek multietnikus összetételére, kevésbé egyoldalúan, és kevésbé intenzíven, mint korábban (például a Petőfi utca neve fennmaradt). Elkezdték annak a fejlődésvonalnak a megkonstruálását, amely a negyvennyolcas és negyvenkilences „szlovák felkeléstől” közvetlenül Csehszlovákia létrejöttéhez vezetett. 1936-ban az 1918–1919-es szlovák önkéntesek egyesülete javasolta, hogy a Kadlec teret (a mai Odborárske [Szakszervezet] teret) nevezzék át Szlovák önkéntesek terére, „hogy örök időkre legyen rögzítve az 1848–1849-es szlovák önkéntesek és az 1918–1819-es önkéntesek felkelése és történelmi tette, amelyet a mi Szlovákiánk és egész Csehszlovákia feltámasztása érdekében vittek véghez.” Javasolták, hogy a téren állítsanak fel „hatalmas emlékművet” az elesett önkénteseknek. Bratislava város kulturális bizottsága ezt a javaslatot tekintettel „a jelzésértékű okokra” és a tervezet nem

<sup>28</sup> Vö. ORTVAY Tivadar, *Pozsony város utcái és terei* (Pozsony: Wiegand F. K. könyvnyomdája, 1905); Vladimír HORVÁTH, *Bratislavský topografický lexikon* (Bratislava: Tatran, 1990).

<sup>29</sup> HORVÁTH, *Bratislavský*... A Jeszenák utcát Šulekre nevezték át, a Rázgovát pedig Holubyra, de nem a szlovák mártírokról kapták nevüket, hanem Ján Šulek íróról és Jozef Ľudovít Holuby botanikusról.

kielégítő előkészítésére, nem támogatta.<sup>30</sup> A szlovák nemzeti felkelés vezetőinek nevét felhasználták a „szlovák nemzet területének” szimbolikus növelésére is a főleg a magyar kisebbség által lakott területeken. A helységek átnevezése során 1948-ban Dél-Szlovákiában az állami apparátus a negyvennyolcas szlovák hősök neveit is felhasználta, anélkül, hogy közvetlen kötődésük lett volna az adott helyekhez (Hurbanovo, Štúrovo), Šulekovo esetében a magyar forradalom kivégzett áldozatára emlékezve.

A nyilvános tereket jelölő táblák és a tankönyvek azonban csak mellékes példái annak a bonyolult közvetítésnek, amelynek során a „múlt megfelelő üzenetét” a mindennapokban érvényesítették. Azt bizonyítják, hogy még a nem állami intézmények is (beleértve az egyházi vagy egyesületi iskolák fenntartóit vagy a helyi önkormányzatokat) kezdték a domináns hatalmi csoport érdekeinek megfelelően értelmezni a forradalmat – akár nacionalista meggyőződésből, akár opportunizusból, akár a büntetéstől való félelemtől vezettetve. Azonban a forradalmi események hivatalos reprezentációja nem csupán a kulturális emlékezet része, hiszen jelentős befolyással van a kommunikatív vagy társadalmi emlékezetre is, amelyhez élő hordozókra van szükség.

Az élő tanúk emlékezése is kikristályosodik az évek során, és ugyancsak alkalmazkodik a hivatalos kánonhoz. Például a magyar forradalom 50. évfordulója alkalmából szervezett kampányszerű emlékezésekre összegyűjtötték a tanúk emlékezéseit. Fennmaradt egy lőcsei polgár nyolcvan éves özvegyének színes memoárja arról, hogyan váltották egymást a városban a császári és orosz katonák, és a „durva hurbanisták”. Érvéleése összhangban volt az elmagyarosodott szepesi századok történeti képzeteivel és sztereotípiáival, és a kilencvenes évek magyar forradalomértelmezésével, de a mindennapi élet leírása során a forradalom mítosza szertefoszlott. A női szemszög és a család élete állt a középpontjában. Az idős lőcsei asszony visszaemlékezett letartóztatott férjére, a gyerekjátékokra, a katonák bekvártélyozására, arra, hogyan főzött a tiszteknek, a rekvirálás konkrét formáira, arra, hogyan rendezett „pikniket” a magyar katonáknak, ahol juhtúrós haluskát és pálinkát szolgáltak fel, és táncoltak.<sup>31</sup> A szlovák felkelés üzenete is megváltozott a közvetlen részvevők és tanúk emlékezéseiben, levelezésében és családi krónikáiban az évtizedek során, például a sajtó hatására. Daniel Neumann, aki egyetemi hallgatónaként a modori evangélikus gimnázium diákjaként élte át a forradal-

<sup>30</sup> Bratislava város archívuma (a továbbiakban AMB), Bratislava, városi rendeletek, 916/37. sz., 2916-os karton.

<sup>31</sup> Szepességi archívum (Spišský archív), Levoča, Viktor Greschik saját fondja, 8. karton, kézirat Alt Leutschau in historischen Einzel-Darstellungen 1932, 1226–1235.

mat, és csak 1908-ban, 77 éves korában kezdte el emlékezéseit megírni, veregként értékelte a császári csapatok „győzelmét”.<sup>32</sup>

A társadalmi emlékezet alulról működik, sokféle alakja van, nemzedékváltáskor szertefoszlik. A néprajzkutatók *nemzedéki korszakokról* beszélnek, amelyek több, azonos történelmi tapasztalattal bíró nemzedéket fognak egybe.<sup>33</sup> Az 1848/49-es szlovák felkelés elbeszélői hagyományának első néprajzi kutatásai csak a huszadik század hatvanas éveiben indultak meg, régebbi feljegyzéseink erről a témáról nincsenek. A javorinai és a bradlói vidéken, amelyek kulcsszerepet játszottak a szlovák felkelésben, a néprajzosok több mint 110 év elteltével csupán néhány idős ember feljegyzéseit találták meg. A helyi Hurban-kultusból indultak ki. Az aktuális folklór mechanizmusokkal összhangban az orális néphagyomány régebbi hősképeivel mutattak kontinuitást: Hurbant mint törökellenes felkelőt ábrázolták, vagy mint vallási felkelés vezetőjét, olykor a kalandos történelmi elbeszéléssel rokon elemekkel.<sup>34</sup> A kutatások alapján a néprajzkutatók ugyan feltételezik<sup>35</sup>, hogy a forradalom eseményeivel kapcsolatos elbeszélői hagyomány mind helyi, mind regionális szinten fejlett lehetett, azonban a huszadik század második felében e hagyomány életképessége nem igazolódott. A szlovák nyomdákából kikerülő szórólapokon terjesztett dalok sem engedik feltételeznünk, hogy élt volna valamiféle meggyökeresedett kép a szlovák felkelés eseményeiről és hőseiről a széles néptömegek körében. A fennmaradt, vásárokon és zarándoklatokon árult félig-meddig népdaloknak csak egy minimális része szól a forradalomról. Az egyik arra hívja fel a szlovákokat, hogy harcoljanak a szlovákok felszabadulásáért az ezeréves magyar elnyomás alól: „[...] A ti Kossuthotok városa / Nekünk van Hurbanunk, / Hej, nem lesz / több Szláv, akinek a lábát megvasalják / [...]. Felkel a nyitrai, a trencsényi, a tu-

<sup>32</sup> Oľga PAVÚKOVÁ, „Revolúcia 1848–1849 v rodinnej kronike Daniela Neumanna”, in *Slováci v revolúcii 1848–1849: Zborník referátov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Starej Turci 17. 9. – 18. 9. 1998*, szerk. Imrich SEDLÁK, 263–277 (Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2000).

<sup>33</sup> Peter MACHO és Zora VANOVIČOVÁ, „Der Mythos von Milan Rastislav Štefánik in Geschichtsschreibung und mündlichen Überlieferung”, in *Heroen, Mythen, Identitäten: Die Slowakei und Österreich im Vergleich*, szerk. Hannes STEKL és Elena MANNOVÁ, 199–229 (Wien: Facultas AG, 2003), 218.

<sup>34</sup> Ján MICHÁLEK, „Udalosti revolučných rokov 1848–49 v ústnom podaní”, *Zborník Filozofickej fakulty univerzity Komenského Musica* 17, 6. sz. (1966): 131–143.

<sup>35</sup> Štefán BEDNÁR (1909–1976) festőművész visszaemlékezése szerint „Hurban története Myjaván igen élénken élt, s ezért minden myjavai gyerek nemcsak a népiskolákban, hanem otthon is elég gyorsan tudomást szerzett nemcsak ezekről, hanem más rebellis elődeinkről is.” Štefán BEDNÁR, „Rozprávanie o Myjave môjho detstva”, in *Myjava našej jari*, szerk. Rudolf FABRY, 119–151 (Bratislava: Obzor, 1968), 125.

róci, / Hogy a magyart eltávolítsa [...]. Hurrá! A szabadságért! A szlovák nemzetért!”<sup>36</sup> A másik fennmaradt dal éppen ellenkezőleg, Kossuthot és Ferdinánd királyt élteti, amiért szabadságot adott a „történelmi magyar nemzetnek”.<sup>37</sup> A katonadalok reprezentatív mintájában, amelyet Soňa Burlasová tett közzé és elemzett, csak három dal vonatkozik 1848-ra: egy nemesellenes, egy másik „az áruló Gergeiről” szól, a harmadik pedig arról, hogyan „pusztul Kossuth hadserege”.<sup>38</sup>

Michal Bodický „úrinak és magyar”-nak nevezi memoárjában a forradalmat, és idéz egy gúnyos szlovák népdalt Kossuthról. Ugyanakkor azt is írja, hogy a dualizmus idején a szlovák veterán katonák (a forradalom magyar mítoszával egybehangzóan) olyan dalokat is énekeltek, amely elítélte Görgey tábornokot. Bodický tudja, hogy a két háború között (amikor ezek az emlékezések megjelentek) a nemzeti érzelmű szlovák szemszögéből ezt „politikai tájékozatlanságnak” lehetne nevezni, ő azonban a politika iránti közömbösségeként értelmezi ezt az álláspontot.<sup>39</sup> Miközben a forradalom ikonikus vezérének, Kossuthnak az alakját népdalok és népies dalok (köztük szlovákok is), mondák, anekdoták őrizték meg, s a nők a bankjegyek alapján kihímezték a portréját, sőt a Kossuth-folklor még a magyar kulináris terminológiát is áthatotta,<sup>40</sup> egyetlen szlovák hőst sem találunk, akinek az emlékét ilyen tömeges

<sup>36</sup> Szlovákul: „[...] Mesto vášho Košutha / Máme my Hurbana, / Hoj, nebude okutá / Noha viac Slovana. [...] Skoči Nitran, Trenčan, Turčan / Maďara odstrániť / [...] Hurra! Za slobodu / – Slovenskíeho národu!”

<sup>37</sup> LUBICA DROPOVÁ és EVA KREKOVIČOVÁ, *Počujte, panny, aj vy, mládenici... Letákové piesne zo slovenských tlačiarň* (Bratislava: Eterna Press, 2010), 396, 400, 411.

<sup>38</sup> *Nad uberskú krajinu (A történelmi Magyarországra)*, Ján Moravský, Szenc környéke, 1975 körül jegyezték le; *Košút aj Batáni (Kossuth és Batthyány)*, Kostolné Moravce, Zvoleni járás, 1913; *Nemá Košút ľem dva kozy (Kossuthnak csak két kecskéje van)*, Fintice, Eperjesi járás, 1930. Soňa BURLASOVÁ, *Vojenské a regrútske piesne* (Bratislava: Veda, 1991), 214–216, 276–277.

<sup>39</sup> Michal BODICKÝ, *Rozpomienky a pamäti* (Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská, 1933), 10, 14.

<sup>40</sup> GERGELY András, „Im Mittelpunkt aller Traditionen: Ungarn und sein 1848”, in *1848: Ereignis und Erinnerung in den politischen Kulturen Mitteleuropas*, szerk. Barbara HAIDER és Hans Peter HYE, 159–169 (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2003), 159; FRIED István, „Mythos, Nostalgie und kulturelle Erinnerung in den Literaturen Ostmitteleuropas”, in HAIDER és HYE, *1848...*, 59; GÖNCZI Katalin, „Lajos Kossuth oder die Personifikation der Freiheit: Eine Fallstudie zur Entstehung von nationalen Mythen in Ungarn”, in FISCHER, *Lajos Kossuth...*, 138; GERŐ András, „Der Kossuth-Kult”, in FISCHER, *Lajos Kossuth...*, 179.

méretekben őrizték volna meg.<sup>41</sup> Ebben bizonyára megvolt a maga szerepe a hivatalos szlovák mítosz hiányának, hiszen ha lett volna ilyen mítosz, elősegíthette volna a folklór hagyományok születését, illetve figyelembe kell venni azt is, hogy más, eltérő feltételek között formálódtak a nemzeti emlékezet médiumai.

Végső soron a kalendárium sem szentelt különösebb figyelmet a szlovák önkéntesek elbeszéléseinek, noha az imádságos könyvek után ez volt a leginkább elterjedt és a történelmi Magyarország szlovákul beszélő népessége által a legszélesebb körben használt nyomtatott médium. A 19. század 50-es éveinek elején Daniel Lichard próbált *Házi kincstár*-ában megemlékezni a felkelőkről és főleg a magyar elnyomás áldozatairól, de sem a kalendáriumok cikkei, sem a néhány akkoriban született történelmi publikáció és műalkotás nem váltott ki tömeges visszhangot.<sup>42</sup> Sőt, annak ellenére, hogy a huszadik század elején, amikor az alapvetően már fejlettebb szinten álló szlovák nemzeti mozgalom a szövetkezetek, egyletek, újságok révén szélesebb rétegekhez jutott el, még mindig nem tudta a szlovák felkelés olyan hatásosan megszólítani a szlovákokat, mint a magyar forradalom képe. Pavel Blaho az 1909-ben kiadott *Új házi kincstár*-ában ugyan közreadott egy cikket az 1848-as szlovákokról Ambro Pietor *Üldözés és ellenállás* című műve alapján, azonban *A XIX. század legfontosabb kulturális és történelmi eseményei* című kalendáriumából is hiányoznak olyan adatok, amelyek 1848-cal kapcsolatban bármiféle szlovák tevékenységről tudósítanak.<sup>43</sup>

<sup>41</sup> Zátarecký az 1863-tól gyűjtött szólások és közmondások 1897-ben megjelent gyűjteményében nem közöl egyetlen, a szlovák felkelésre vonatkozó feljegyzést sem. Egyetlen, becsmélő feljegyzést közöl Kossuthról. Adolf Peter ZÁTARECKÝ, *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia*, szerk. Mária KOSOVÁ (Bratislava: Tatran, 1974), 336. Nincsen tudomásunk egyetlen konyhai falvédőről sem, amely az 1848-as szlovák felkeléssel lenne kapcsolatos. A fennmaradt műtárgyak tanúsága szerint ez a hétköznapi élethez tartozó médium a történelmi korszakok közül majd csak az első világháborúval kapcsolatos emlékeket örökít meg (a császár és szövetesei portréját). Az információért dr. Oľga Danglovának tartozom köszönettel.

<sup>42</sup> Dušan ŠKVARNA, „Unerfülltes Verlangen – deformierte Traditionen: 1848/49 in der slowakischen Geschichtsschreibung”, in HAIDER és HYE, *1848...*, 218.

<sup>43</sup> „1846. A pesti egyetem 109 szlovák hallgatója követelte, hogy alapítsanak szlovák nyelvi intézetet, eredménytelenül. / 1848 forradalom Franciaországban és Ausztria-Magyarországon. / 1851. Új abszolutizmus. Erősödő németesítés.” Eközben más politikai eseményeknek, köztük az 1861-es memorandumnak vagy technikai fejleményeknek, újításoknak a kalendárium nagy teret szentel. Pavel BLAHO, szerk., *Nová Domová Pokladnica: Kalendár »Ludových Novín« pre slovenský ľud na obyčajný rok 1909* (Skalica: Jozef Teslík, [1908]), 48.

## A FORRADALOM REPREZENTÁCIÓI PIEDESZTÁLON

A forradalmi események és kiemelkedő részvevőik emlékére eleinte utcákat neveztek el, majd emléktáblákat lepleztek le, végül többé vagy kevésbé monumentális szobrokat, illetve emlékműveket állítottak tiszteletükre. Idővel változott az országban a politikai és társadalmi helyzet, a városok nagysága és elhelyezkedése, az egyes etnikai, vallási vagy társadalmi csoportok hierarchiája, emiatt az emlékművek jelentősége és jelentése is változott. Alapvető funkciójuk nem a környezet esztétikai alakítása volt, hanem a reprezentáció. Az emlékművek szcénája Szlovákia területén viharos fejlődésen ment keresztül, s a szoborállítások és rombolások áttekintése igen érdekes képet ad 1848/49 ellentmondásos reprezentációjáról.

A neoabszolutizmus bukása után rögtön kezdtek kinőni a honvéd sírokon az emlékművek, a honvéd egyletek engedélyezését követően pedig gomba módra szaporodtak a csatáknak és ütközeteknek, valamint a magyar forradalom harcosainak szentelt emlékművek. A dualizmus alatt ezek az emlékművek „éltek”. Március 15-én minden évben politikusok és veteránok mondtak beszédeket előttük, iskolások szavaltak, szólt a zene, a kerekébb évfordulók alkalmával fáklyás felvonulásokat szerveztek köréjük. A síroknál emlékeztek, az emlékművek-nél ünnepeltek – akár a győzelmet, akár pedig gyakrabban az áldozatokat. Az emlékműállítás sokszor nem volt egyszerű, alkalmazkodni kellett a már meglévő rendszerhez és az államhoz. De ha már a honvédeknek emlékművek tucatjait állították, nem lehetett nem emléket állítani a Habsburg-ellenes felkelés vezérének, aki hozzájárult az uralkodóház trónfosztásához. Főleg miután az emlékműveket nem is az állam finanszírozta, hanem elsősorban a polgárok a saját zsebükből, egyleteiken keresztül, saját tereiket használva fel.<sup>44</sup> Így aztán Petőfi után, akinek a szobrai a 80-as évektől bukkannak fel, Kossuthot is kezdik piedesztálra emelni 1894-ben bekövetkezett halála után. A történelmi Magyarország polgárainak, köztük a németajkúaknak a rokonszenvéről tanúskodik a pozsonyi Erseki Palota homlokzatán elhelyezett két emléktábla, amelyet 1898-ban helyeztek el. Az első azt tudatja „örök emlékül”, hogy a palota tükörtermében szentesítette Ferdinánd király az 1848. április 11-i törvényeket, amelyek „megújították a történelmi magyar hazát, és népek millióinak felszabadulását hozták el.” A második emléktábla felsorolta az „első felelős magyar minisztérium tagjait”, akik – élükön Batthyány Lajossal – jelen voltak a törvények szentesítésénél. A kormánytagok neveinek és funkcióinak felsorolása után a táblán az

<sup>44</sup> Lubomír LIPTÁK, „Rošády na piedestáloch”, in Lubomír LIPTÁK, *Storočie dlhšie ako sto rokov*, 311–350 (Bratislava: Kalligram, 1999), 319.

állt, hogy e történelmi esemény megörökítését a városi képviselőtestület rendelte el „hazafias lelkesedésből”. Tehát a forradalom ötvenedik évfordulóján a városi képviselők nagyobb lelkesedéssel emlékeztek meg a történelmi magyar miniszterekről, mint az uralkodóról. Meg kell jegyezni, hogy mindkét tábla eltűnt a homlokzatról az 1936-os felújítás során.<sup>45</sup>

A monarchia bukását követően mindenhol lerombolták a magyar forradalom hőseinek és a honvédeknek állított emlékműveket, az előző rezsim szimbólumainak megsemmisítése jegyében.<sup>46</sup> Mindkét oldal számára nemcsak a történelmi magyar állam szimbólumait képviselték, hanem elsősorban a magyar nemzetet, és a formálódó kisebbséget. A lőcsei főtérről már 1919-ben eltávolították Kossuth szobrát. A szobor talapzatán lévő szöveg és a honvéd szobra miatt párbaj tört ki a helyi sajtó és az egyletek képviselői között, akik (a szlovák újságírók szavaival) egyfelől a „megbotránkozott szlovákokat és cseheket”, másfelől „az irredenta érzelmű magyar lakosságot” képviselték. 1925-ben a városi tanács meghátrált, és elrendelte a szobor talapzatának eltávolítását.<sup>47</sup> Érsekújváron is a politikai változás áldozata lett a Kossuth-szobor, csakúgy, mint a forradalomban elesett katonák emlékműve. Ez utóbbit később restaurálták, azonban 1945-ben végleg eltávolították.<sup>48</sup>

Bonyolultabb volt a pozsonyi Petőfi-szobor sorsa, amely a magyarok (1919-től a magyar kisebbség), a nem magyarok, és az állam viszonyát reprezentálta. 1911-től díszhelyet foglalt el a városi színház előtti téren, ahonnan Hummel régebbi szobrát szorította ki. Sok mindent szimbolizált: jelezte a helyi magyar elit növekvő befolyását és a németajkú pozsonyiak fokozatos asszimilálódását, de egyúttal a „történelmi Magyarország második városának”, a város polgárainak lojalitását, szabadságszeretetét is kifejezte, egyszersmind reprezentálta e lakosok ízlését, jómódját, modernségét is.<sup>49</sup> Az Apácapálya utcabeli házat,

<sup>45</sup> AMB, Bratislava Város helyi rendeletek, 2957/36, 2914-es karton.

<sup>46</sup> Az emlékműhivatalok álláspontjáról az eltávolítás kapcsán lásd Martina OROSOVÁ, „»Problémové pomníky« ako nečakaný dôsledok prvej svetovej vojny”, in *Monumentorum tutela: Ochrana pamiatok* 25, szerk. Peter ŠKULAVÍK, 142–154 (Bratislava: Pamiatkový úrad Slovenskej Republiky, 2015), 145–151.

<sup>47</sup> Elena MANNOVÁ, „Konštrukcia menšinovej identity v mestskom prostredí (Mađari v Komárne a Lučenci 1918–1938)”, in *Etnicita a mesto*, szerk. Peter SALNER és Daniel LUTHER, 111–140 (Bratislava: Ústav etnologie SAV, 2001), 124.

<sup>48</sup> Michaela FERENCOVÁ, „Spolužitie zaliate v bronz: Pomníky významných osobností ako prostriedok organizovaného šírenia klasifikačných schém”, *Slovenský národopis* 56, 1. sz. (2008): 5–17, 11.

<sup>49</sup> Az emlékmű leírása dicséri az emlékmű művészi koncepcióját, modern kifejezőmódját, emelkedettségét és impozáns voltát, kiemelve, hogy ilyenekkel Pozsonyon kívül nem találkozhatni. Az emlékmű leleplezésével az ősi koronázóvárosnak az egész világ szemében új

ahol Petőfi 1843-ban lakott, az 1900-as évtől emléktábla jelezte. (A két háború közötti időszakban a táblát eltávolították. 2011 decemberében helyeztek el új táblát a házban, a magyar külügyminisztérium képviselőjének jelenlétében.)

Amikor a város Csehszlovákiához került, a Petőfi-emlékművet Mária Terézia és Hummel szobrával együtt befalazták. Végül a forradalmár költő emlékművét lebontották. Az 1937/1938-as év fordulóján Liptószentmiklós legiónáriusai tiltakoztak a városi tanácsnak azon állítólagos szándéka ellen, hogy a „renegát, elfajzott, elmagyarosodott sovíniszta” szobrát újra fel akarják állítani.<sup>50</sup> A „pozsonyi magyarság” képviselői a bécsi döntést követően megkísérelték elérni, hogy újra állítsák fel a lerombolt „magyar szobrokat”, amivel demonstrálhatták volna, hogy a magyarok a városban egyenjogúak.<sup>51</sup> Csak a huszadik század ötvenes éveinek elején állították fel újra a Petőfi-szobrot a „magyar kisebbség rehabilitációja” jegyében egy ligetfalui (Petržalka) parkban, amelyet ugyancsak forradalmár, csak éppen szlovák költőről neveztek el Janko Král' kertnek. A szoborcsoport 2003-ban került vissza a Duna jobb partjáról a városközponthoz közelebb eső Medikus kertbe, ahol a magyar kisebbség összejöveteleit rendezik a március 15-i megemlékezésektől a cserkészklubok eskütételéig. A szoborcsoportot több alkalommal is megrongálták. Kortárs szlovák művészek igen konstruktív módon fejezték ki tiszteletüket, és 2010. március 15-én megkoszorúzták az emlékművet, annak jeleként, hogy „hisznek a szomszéd nemzettel folytatott párbeszéd értelmében és a kölcsönös megértésben”.<sup>52</sup> Hasonló alternatív gesztussal éltek a csehszlovákiai magyar fiatalok baloldali Sarló mozgalmanak képviselői, csak jóval nagyobb publicitást kaptak és nagyobb botrányt kavartak, amikor 1930. március 15-én a budapesti Petőfi-szobornál próbálták babérkoszorút elhelyezni. A koszorút vörös szalaggal, illetve a Duna-menti népek nemzeti színeinek szalagjaival

dicsőséget hoz. Az emlékmű felállítását a helyi újságíró egylet kezdeményezte, finanszírozását kizárólag az ún. margaréta-akciók bevételeiből biztosították. Ennek során a hölgyek az emlékműhöz való hozzájárulásért cserébe virágot ajándékoztak. „Festschrift aus Anlass der Enthüllung des Pozsonyer Petőfi-Denkmales”, *Separat-Beilage des Pressburger Tagblatt*, 1911. szeptember 8.

<sup>50</sup> A csehszlovák legiónárius közösség pozsonyi (bratislavai) egysége mérsékelt hangnemben reagált: „Nem lenne illendő ezt a szobrot nyilvános helyen felállítani. Ez könnyen vezethetne megfontolatlan, következményeit tekintve súlyos esetekhez, amelyeknek külföldön is számunkra kellemetlen visszhangja lenne. Az emlékmű felállítására a legmegfelelőbb hely a Magyar tudományos és művészi társaság udvara lenne Szlovákiában, Bratislavában.” AMB, Bratislava város városi rendeletei, 645/38, 2919-es karton.

<sup>51</sup> „Pro Memoria Pozsony” ügyirat, 1939. február 14. Slovenský národný archív, Slovenská liga, 72-es karton.

<sup>52</sup> Daniel HEVIER, „Milý Šándor, básnik maďarský...”, *SME*, 2010. március 16.

díszítették. A népek új, szocialista tavaszát volt hivatva szimbolizálni, amely elítélte a magyar irredentizmust és sovinizmust is.<sup>53</sup>

Az első világháborút követő ikonoklasztikus hullám Kelet-Szlovákiát sem kerülte el. A lőcsei főtéren 1876 óta állt a magyar honvéd szobra, amely az 1849-es branyisztkói csatának állított emléket. Március 15-e előestéjén évente pompás megemlékezések zajlottak a szobor előtt, fáklyás felvonulásokkal. A monarchia bukását követően ezt a szobrot is bedeszálták. A magyar Vörös Hadsereg előrenyomulása miatt 1919 nyarán vagy ötven cseh sokol [a Sokol német mintára létrehozott egyesület, amely elsősorban a fizikai erőnlét fejlesztése, a sport révén szándékozott erősíteni a nemzeti összetartozás tudatát – a ford.] érkezett Lőcsére, akik a szobrot lerombolták. Tették ellen a város lakói tüntetéssel tiltakoztak, melynek során egy csendőr lelőtt egy kislányt. A városban heteken át zavargások voltak, amelyekben különböző etnikumokhoz tartozó lakosok, magyarok, csehszlovák hivatalnokok, a hadsereg és a sajtó képviselői vettek részt. A honvéd helye üresen maradt, csak jóval később, az „1848/49-es szlovák felkelés” 100. évfordulójára leplezték ott le Lúdvít Štúr szobrát.

Kassán a Szent Erzsébet-dómtól kissé délre a főteret ugyancsak díszítette egy szobor, amelyet a kassai 9. honvéd zászlóalj emlékére állítottak. Az 1906-ban emelt hatalmas bronz szobor a magyar ellenállás folytonosságát fejezte ki, hiszen az 1848-as honvéd figuráját a Rákóczi-ellenes kuruc felkelés vitéze vezeti. Noha a csehszlovák hatóságok betiltották a március 15-i megemlékezéseket, a szobor előtt tömeg gyűlt össze. Két napra rá a szobrot a csehszlovák katonák eltávolították, a tiltakozások közepette egy nőt és egy kislányt lelőtek. 1929-ben a honvéd szobor helyén Štefánik szobrát állították fel.<sup>54</sup>

Ritkábban fordul elő, hogy a szobor/emlékmű megőrzése érdekében oppor-tunista módon átkódolják az emlékművet [más jelentéssel ruházzák fel – a ford.]. Szepesszombaton (Spisňká Sobota) 1899-ben állítottak emlékművet a „magyar szabadságharcz” és a drága történelmi magyar haza emlékére. Az emlékmű oldalára bevéssett magyar betűkről évek során lekopott a szín, de a szöveg tovább-

<sup>53</sup> A magyar rendőrség nem adott engedélyt rá, mivel a cseh szalag, úgymond, hozzájárult Petőfi vereségéhez. A koszorút végül Tánicsics Mihály sírjára helyezték. Deborah CORNELIUS, *In Search of the Nation: The New Generation of Hungarian Youth in Czechoslovakia 1925–1934* (Colorado: Boulder, 1998), 267–277.

<sup>54</sup> Miroslav MICHELA, „Uhersko-maďarské tradice”, in *Sláva republike: Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu*, szerk. Dagmar HÁJKOVÁ, Pavel HORÁK, Vojtech KESSLER és Miroslav MICHELA, 431–468 (Praha: Academia, Masarykův Ústav–Archív AV ČR, 2018), 459. Az emlékmű maradványait múzeumba szállították, azonban 1935-ben ezeket is eltávolították. OROSOVÁ, „Problémové pomníky...”, 151.

ra is olvasható maradt. A történelmi Magyarország bukását követően a főoldalon, ahol a babérlevél díszítés alatt az „1848” évszám volt bevésve, megjelent egy újabb felirat: „A világháborúban elesettek emlékére”. A napjainkban ott elhelyezett magyar trikolorral díszített koszorúk azonban világosan mutatják, hogy az üzenet átírása vagy kiegészítése az érdeklődők szemében nem gyengíti az eredeti jelentést.

A Szlovák Köztársaság Műemléki Hivatala (*Pamiatkový úrad Slovenskej republiky*) jelenleg mintegy 60 olyan nemzeti kulturális emléket tart számon, amely önálló szoborként az 1848/49-es forradalmi évekhez kapcsolódik.<sup>55</sup> Tényleges fogalmat azonban az emlékművekkel kapcsolatban a hivatalos lista alapján nem alkothatunk. Sok emlékművet nehéz ugyanis e lista alapján egyértelműen besorolni. A műemlékesek egyeseket az 1848-as szlovák felkeléshez soroltak be, másokat pedig Štúr mozgalmához. További bonyoldalmakat okoz, hogy a műemlékesek a saját szempontjaik szerint veszik fel az adatokat. Ha például az emlékmű talapzatból, szoborból és emléktáblából áll, akkor ezt három különböző kulturális emlékeknek tekintik. Másrészt a központi listában nem szerepelnek azok az emlékművek, amelyeket (eddig?) nem nyilvánítottak nemzeti kulturális emlékké: ilyen néhány, a szlovák nemzeti mozgalom képviselőinek állított emlék, illetve számos, Dél-Szlovákiában a magyar helységekben állított emlékmű. Nem szerepelnek például a listán a Rimaszombatban az 1848-as forradalom hőseinek állított szobrok: Ján Francisci-Rimavskýnak, Michal Miloslav Bakulínynek, Štefan Marko Daxnernek, vagy a másik oldalon Petőfi Sándornak (a helyi múzeumban lévő gipsz minta alapján készített szobra). A műemlékek általam összeállított listájában igyekeztem redukálni a műemlékek számát, amennyiben egyetlen helyen voltak (tehát például ha emlékház és emléktábla is van ugyanott, akkor egy tárgynak tekintettem). Ezenkívül kiegészítettem a besorolást közelebbi meghatározással, elsősorban a *magyar forradalomra* és a *szlovák felkelésre* vonatkozó emlékeket választva szét.<sup>56</sup> (Nem soroltam be azt az emlékművet, amely Alsónyárasdon

<sup>55</sup> A nemzeti kulturális emlékek szocialista besorolását a műemlékvédelemről szóló 2002/49-es számú törvénnyel érvénytelennek nyilvánították ideológiai megalapozottsága miatt. E törvény szerint minden olyan emlék, amely megkapta ezt a besorolást, „nemzeti kulturális emlék”. Eleinte a kulturális minisztérium joga volt ezt a besorolást megadni és visszavonni, 2009-től pedig a Szlovák Köztársaság Műemléki Hivatala él ezzel a joggal. Az információért dr. Gabriela Habáňováknak tartozom köszönettel. A műemlékek listáját és a benne való tájékozódásban nyújtott segítséget köszönöm Elena Brunclíkovának.

<sup>56</sup> A műemléki hivatal központi listája alapján ez nem volt egyértelmű, ellenőrizni kellett, hogy az „1848/49-ben elesettek” melyik oldalon harcoltak.

[Dolné Topolníky], a településen túl elhelyezkedő kertben áll, s egy elesett császári parancsnokot ábrázol.)

Annak ellenére, hogy 1918 után tömegesen távolították el a történelmi Magyarország jelképeit, Szlovákia területén máig fennmaradt néhány emlékmű, emléktábla és síremlék a monarchia idejéből, amelyeket jobbára a *magyar forradalom* áldozatainak és mártírjainak szenteltek. Ezek ma a Szlovák Köztársaság nemzeti kulturális emlékeinek nyilvántartásában (*Register nebnuteľných národných kultúrnych pamiatok Slovenskej republiky*) vannak feltüntetve.

#### AZ 1848/49-ES MAGYAR FORRADALOM EMLÉKEZETE

Város/község	Kiegészítő adatok, címe	Az emlékmű / szobor neve	A műtárgy közlelbi megnevezése	Keletkezése	Alkotója
Bratislava I Óváros	Medikus kert (Medická záhrada)	emlékmű	Petőfi Sándor	1911	Radnai Béla
Bratislava I Óváros	Františkánske nám., ma a Régi városháza udvara	emlékmű	a forradalomban való részvételért bebörtönzött Rómer Flóris régész mellszobra	1907	Stróbl Alajos
Bratislava I Óváros	Evangélikus temető, Kozia (Kecske) kapu	síremlék	Jeszenák János felakasztották	1865	ifj. Feigler Ignác (?)
Somorja-Tejfalú	Királyfia telep határa	emlékmű	elesett honvédek 1849	1861	
Szilád, Galgóci járás	temető	síremlék XIV.	elesett honvéd	1897	
Ótura	temető	sír, síremlék	Ján Pottfay, városi hivatalnok, a szlovák önkéntesek áldozata	1882	
Vágyegyháza-Alsózáros, Trenčsényi járás	a település központja	emlékmű	az elesetteknek, 1848/49	1875	
Révkomárom	a városháza előtt	emlékmű	Klapka György tábornoknak, a komáromi erőd parancsnokának	1896	Róna József
Selmecbánya	líceum	emléktábla		1896	
Losonc	Vajanského ul. 5.	emléktábla			

Város/község	Kiegészítő adatok, címe	Az emlékmű / szobor neve	A műtárgy közlelbi megnevezése	Keletkezése	Alkotója
Léva	helyi temető	emlékmű	a Nagysalló melletti csatában elesettek és sebesültek emlékére, 1849.04.19.	1871	
Nagysalló, Lévai járás	park	emlékmű	a Nagysalló melletti csatában elesettek és sebesültek emlékére, 1849.04.19.	1876	
Pered, Vágselylyei járás	a település északi részén az út mellett	emlékhely, emlékművel	az 1849-ben elesett honvédek emlékére	1869	
Szepesbéla	a temető fala	sírkő	Ján Ludvich, Kossuth kormánybiztosa	19. sz. vége	
Poprád-Szepesszombat	park a téren	emlékmű	az 1848/49-ben elesetteknek	1899	

Forrás: Nemzeti kulturális emlékek nyilvántartása, a Szlovák Köztársaság Műemléki Hivatala, 2012. februári állapot.

Úgy tűnik, hogy a magyar forradalom emlékeit számba vevő nyilvántartás nem teljes. Necpálban (Necpaly) 1999-ben fedeztek fel egy elveszettnek hitt kör alakú reliefet az 1849-ben Aradon kivégzett Lahner György tábornok portréjával. Az eredeti emlékművet a szülőháza helyén emelték kivégzése 50. évfordulóján 1899-ben. A csehszlovák időkben a relief eltűnt. A tábornok halálának 150. évfordulóján a felújított emlékműnél a magyar nagykövet részvételével megemlékezést tartottak, amelyet a szlovák nemzeti párt néhány képviselője megzavart.<sup>57</sup> Drámai sorsa volt Kossuth rozsnyói emlékművének is. Az életnagyságnál nagyobb bronzszobrot 1907-ben a helyi polgárok gyűjtésének eredményeként állították fel, Róna József miskolci szobrának másolataként. 1919-ben elszállították a városháza raktárába. Amikor Rózsnyó Horthy-Magyarországhoz került, a szobrot visszavitték az eredeti helyére. 1945 után ismét útnak indult a városháza területére, majd 1956-ban a rozsnyói Bányászati múzeumba került, először a kiállítóterben helyezték el, majd a kertben állították fel. 1993-ban a szobrot restaurálták, de csak további 11 év elteltével leplezték le ünnepélyesen. Révkomáromban 1887-től állt az elesett honvédeknek szentelt emlékmű a római katolikus temetőben. Ugyanott legújabbban Kossuthnak és Damjanich honvéd tábornoknak emléktáblát állítottak, Petőfinek szobrot emeltek.

<sup>57</sup> „Pomník Görgya Lahnera”, hozzáférés: 2012.07.26, <http://necpaly.justh.sk/kastiel/lahner-pomnik.html>.

Az 1848/49-es „szlovák felkelés” emlékei a csehszlovák állam kikiáltása után elég gyorsan kezdtek megjelenni. Körmöcbányán 1922-ben leplezték le Juraj Langsfeld síremlékét egy relieffel, amely egy szlovák népviseletbe öltözött férfit ábrázol, akit kettőskeresztre feszítettek fel. Tiszolcon (Tisovec) Štefan Marko Daxnernek emléktáblát helyeztek el a szülőházán. Nyustyán (Hnúšťa) Franciscinek állítottak emlékművet a huszadik század közepén. Andrásfalun (Liptovská Ondrašová) 1928-ban a forradalom jubileumára a szlovák követeléseknek állítottak emlékművet, Szencen az evangélikus temetőben emlékművet szenteltek az elesetteknek, Berezóban (Brezová pod Bradlom) Martin Šaška orgonista házán emléktáblát helyeztek el, Berekszéken (1948-tól Šulekovo, ma Galgóchoz [Hlohovec] tartozik) emlékművet emeltek a kivégzett szlovák aktivisták, Vilko Šulek és Karol Holuby sírján, Nagyszombatban (Trnava) síremlékét Mikuláš Dohnánynak, Szucsányban (Sučany) emléktáblát Juraj Langsfeldnek. Pelsőcön (Plešivec) a volt megyeházán, amelyben a forradalom idején a halálos ítéletre várt Daxner, Bakulíny és Francisci, emléktáblát helyeztek el, amely egy harcost, a hármashalmot és egy sólymot ábrázol, annak a versnek a motívumait idézve, amelyet Francisci a tragikus véget várva írt. Štúr és Hurban emléktáblái a 30-as és 40-es években jelennek meg, főleg Jozef Pospíšil és Fric Motoška alkotásai Berezóban, Vágújhelyen (Nové Mesto nad Váhom), Beckóban (Beckov), Zólyomban (Zvolen), Trencsénben (Trenčín), a dévényi (Devín) várban, Pozsonyban. A forradalom témája – Štúr az önkéntesekkel – Bánban (Bánovce nad Bebravou, 1936, J. Pospíšil) és Modorban (Modra, 1938-ban állították, 1945-ben leplezték le, F. Motoška) jelent meg.<sup>58</sup> A Szlovák Nemzeti Tanács 1848 decemberi székhelyét a čadcai plébánián emléktábla jelzi, amely egy reliefen egy viseletbe öltözött felkelőt ábrázol, aki a kezében zászlót és csákányt tart (1937, Vojtech Ihrský).

A szlovák felkelés 100. évfordulójára 1948-ban készült el a Szencen (Senec) kivégzettek emlékműve, Hurban emlékműve Lubokán (Hlboké) a temetőben, az emléktáblák Verbócon (Vrbovce) és Ószombaton (Sobotište) – ez utóbbi egyszerre emlékezett Viliam Šulek szülőházára és Csehszlovákia megalkulásának 30. évfordulójára –, valamint a Kolényi-házon Miaván. A nemzeti felszabadító küzdelmek kontinuitásának üzenetét hordozta a „Szabadságharcosok sírdombja” Berezóban. Olyan sírről volt szó, amelyen az „összes” harcosnak állítottak emléket, mindazoknak, akik 1848/49-ben, 1914–1919-ben, illetve 1944/45-ben estek el; s ott van eltemetve Dušan Jurkovič építész

<sup>58</sup> Részletesebben lásd Tomáš KOWALSKI, „Ludovít Štúr vo výtvarných pamiatkach: Poznámky k dejinám sprítomňovania štúrovskej tradície”, *Monument revue* 4, 1. sz. (2015): 44–53; 2. sz. (2015): 2–13.

is. Ő nemcsak az itt említett emlékműnek volt az építész, hanem azé a terméskő piramisé is, amely a prietržkai úton áll egy márványtáblával együtt, ami az 1848. szeptember 22-i csatára emlékeztet.

A huszadik század ötvenes éveiben a nemzeti történelem kidomborítása politikailag nemkívánatos volt. Liptószentmiklóson még leleplezték a „harcos és mártír” Michal Miloslav Hurban szobrát, valamint a „forradalmár” Janko Král’ szobrát (mindkettőt Ladislav Pollák alkotta). A népszerű költőt, Janko Král’t továbbra is lehetett ünnepelni mint lázadót és szabadságharcost.<sup>59</sup> A liptószentmiklósi emlékmű talapzata oldalán olvasható terjedelmes szöveg már a forradalom új, marxista szellemű magyarázatát példázza: „1848-ban az európai forradalom nyomása alatt a szlovák nép társadalmi és gazdasági helyzete javult, de a nép alapvető jogait a történelmi Magyarország feudális kormánya továbbra is megtagadta a szlovákoktól. 1848 szeptemberében a jogokért a szlovák nép tömegei felfegyverkezve keltek fel a hatalom ellen és véreztek el a berezói és miavai mezőkön. Akkor halt hősi halált az akasztófán Martin Bartoň, Karol Holuby és Ľudovít (!) Šulek. 1848 telén megpróbálták a nemzet szervezettségét életben tartani a tátraaljai és nyitrai hadjáratokkal. 1849. március 19-én a szlovák néppel megerősített 28 tagú küldöttség betejesztette az olműtzi uralkodói udvarnál azt a követelést, hogy Szlovákiát válassza le a történelmi Magyarországról és nyilvánítsa önálló koronatarományyá. 1849 nyarán a szlovák népi hadsereg eredményesen támogatta ezt a politikai küzdelmet. 1848–1849-ben a szlovák nép forradalmat élt át, és attól fogva a haladás oldalán állt a nemzeti és feudális elnyomás ellen, egészen 1918-as felszabadulásáig.”<sup>60</sup> A régebbi narratíváktól eltérően itt a „történelmi Magyarország feudális uralkodó osztályáról” van szó (és már nem „a magyarokról”), a szlovák nép harcáról (már nem a nemzetről), és a szlovák népi hadseregről. Marx kritikai megjegyzését, amely szerint a szlovákok együttműködtek a reakciós Béccsel, itt azzal az üres frázissal ütik el, hogy „a szlovák nép attól fogva a haladás pártján állt”.

Egyedülálló aktus maradt a modori régi evangélikus templomnál az emléktábla leleplezése 1956-ban, Štúr halálának 100. évfordulóján. A gyülekezet Karol Štúrra is emlékezett együttal, és felidézte azt a drámai eseményt 1848

<sup>59</sup> Az ő emlékére született 1955-ben Liptószentmiklóson a J. Král’ irodalmi múzeum, 1959-ben egy emlékművet állítottak neki Aranyosmaróton, amelyet 1962-ben Ján Kulich egy másik szobrával helyettesítettek, 1964-ben František Gibala faragott szobrot a költőnek a Janko Král’ kertben Pozsonyban, stb.

<sup>60</sup> A felirat fotója hozzáférhető, hozzáférés: 2012.07.24, [http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e5/Liptovsk%C3%BD\\_Mikul%C3%A1%C5%A1\\_tabu%C4%BEa\\_o\\_meru%C3%B4smom\\_roku.jpg](http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e5/Liptovsk%C3%BD_Mikul%C3%A1%C5%A1_tabu%C4%BEa_o_meru%C3%B4smom_roku.jpg).

májusából, amikor bátyja, Ludovít, aki ellen elfogatóparancsot adtak ki, rövid időre itt rejtőzött el, mielőtt elindult volna a legendás prágai Szláv kongresszusra.<sup>61</sup>

1968-tól, Csehszlovákia föderalizálásától kezdve a nemzetért tevékenyen küzdő aktivistákra, egyszersmind az 1848-as események szlovák részvevőire egyre több objektum emlékeztetett a nyilvános terekben. Az erdősori (Porriadie) csatának emléket állító régi kis emlékmű mellé egy nagy, modern, Štefan Belohradský készítette emlékmű került, amit a „a miavai nép harcának” szenteltek. Miaván Kolényi özvegyének háza mellett kialakították a Szlovák Nemzeti Tanácsok Múzeumának területét, figyelemre méltó, 1848-as tematikájú szobrokkal: *Rabszolgaság idején* (Rudolf Pribiš reliefje), *A nemzet felébred a rabszolgaságból* (Pataky Klára szobra), *Ami az éveket összeköti* (Jozef Kostka, 1848, 1919, 1944-es évszámokkal), valamint a *Szláv hársfa* (Štefan Belohradský alumínium plasztikája).<sup>62</sup> Berezóban a hetvenes években állítottak emléket az 1848-as felkelésnek (*Nemzeti viseletbe öltözött pár, zászlóval*, Vojtech Baďura alkotása), Pozsonyban óriási modern emlékművet állítottak a Štúr-mozgalom képviselőinek a Duna mellett (Bártfay Tibor, Szalai Iván, 1972) és mellszobrot Štefan Marko Daxnernek. Csekén mellszobrot Martin Čulennek, Révkomáromban az evangélikus temetőben síremléket Ludovít Jaroslav Šuleknek. Új emléktáblák idézték fel a Fekete Sas házban Eperjesen (Prešov) az 1849. március 3-i „nemzetgyűlést,” amelyen Štúr és Hurban szónokolt, Štúr és Jonáš Záborský tárgyalását a kassai plébánián,<sup>63</sup> és ugyancsak emléktábla őrzi az árvai nép követeléseit Oravská Poruba (Poruba) Gecel városrészének parkjában.

Az egyes emlékművek konvencionálisan idomultak a korabeli művészi és politikai követelményekhez. Az alkalmazott szimbólumok közül a szocializmus idején eltűnt a kettőskereszt. Férfiak egyenruhában, fegyverrel, csákmánnyal, zászlóval, puskával, népviseleti motívumokkal az öltözködésükön, illetve hársfalevelek tűntek fel gyakorta. A kilencvenes évektől ismét megjelennek az 1848-as év személyiségeit felidéző emlékművek, főleg a nacionalista politikai pártok és egyesületek kezdeményezésére. Zsolna (Žilina)

<sup>61</sup> Viera JANČOVIČOVÁ és Karol ERDELSKÝ, *Pamätné tabule a pamätníky na území Modry* (Modra: Modranská muzeálna spoločnosť, 2008), 17–18.

<sup>62</sup> Múzeum slovenských národných rád (Szlovák Nemzeti Tanácsok Múzeuma) a Slovenské národné múzeum honlapján, hozzáférés: 2012.07.24, <http://www.snm.sk/?muzeum-snr-o-muzeu>.

<sup>63</sup> A Juraj Bartusz készítette emléktáblát 1972-ben leplezték le. Szövege így hangzik: „A kassai plébánián találkozott 1849. február 24-én a szlovák nemzet két vezére, Ludovít Štúr és Jonáš Záborský, ahol tárgyaltak a szlovákok nemzeti programjáról.”

Budatín városrészében 2006-ban a köztársasági elnök jelenlétében lepleztek le egy ötméteres bronz lovasszobrot, amely Hurbant ábrázolja szablyával a kezében (Ladislav Berák alkotása). Az emlékműveknél rendezett kevésbé inveniós politikai beszédek és kulturális betéteket ritkán egészítik ki az autentikusság auráját megteremteni képes rítusok. Például a kivégzett bíró, Martin Bartoň emlékére rendezett ünnepségen Szenice-Csácsón 2009-ben elültettek egy ún. Hurban-körtefát. A helyi kertészek a „szlovák felkelés tanújának”, a legendás erdőszori vadkörtefának az oltóágát használták fel ehhez, amelynek lombja alatt Hurban a hagyomány szerint 1848. szeptember 28-án az első önkéntes hadjáratot befejezte. Azokon a településeken, ahol az 1848/49-es forradalom szlovák eseményei játszódtak, illetve ahol szereplői megfordultak, elég sok a kulturális emlék.<sup>64</sup> Az évenkénti vagy jubileumi megemlékezésekről szóló hírek azonban rendszerint csak a helyi, esetleg a regionális médiumokba jutnak el, országos szinten nincsenek hatással az emlékezetre. A következő oldalakon közölt táblázat csak azokat az emlékműveket és emléktáblákat tartalmazza, amelyeket hivatalosan nemzeti kulturális emlékké nyilvánítottak.

<sup>64</sup> Habár a fenti nagyon vázlatos áttekintés tartalmaz a hivatalos nyilvántartásban nem szereplő emlékeket is 1848/49-cel kapcsolatban, a felsorolás nem teljes. Az emlékezéskultúra kulturális emlékeinek mint az emlékezés médiumainak komplex megismeréséhez nem eleendő a tárgyak pontosabb feltérképezése a terepen, elemezni kell keletkezésüket (ki kezdeményezte, ki valósította meg, miből finanszírozták), nagy presztízsű vagy marginális helyén található-e a településnek, vizsgálni kell szövegüket, és elemezni kell művészettörténeti szempontból is, valamint meg kell vizsgálni, miként használják ezeket a megemlékezések, ünnepségek alkalmával. Mivel a műemléki nyilvántartás csak a „kulturális emlékké nyilvánított” tárgyakat tartalmazza, más forrásokat is igénybe kellett vennem a kulturális emlékké nem nyilvánított tárgyak felkutatása során: településtörténeti monográfiákat, a települések weboldalait, internetes enciklopédiákat és életrajzi lexikonokat, elsősorban Uhrin 1976-os monográfiáját. Vö. Pavol UHRIN, *Album literárnych pamiatok na Slovensku* (Martin: Matica slovenská, 1976).

Település	Kiegészítő cím adatok	A nemz. kulturális emlék típusa	Közelebbi megnevezése	Keletkezés ideje	Alkotó
Modor	Harmónia erdőszlak	emléktábla	Ján Veštík erdősz vezetete L. Štúrt Erdőhátra previedol	1956	
Szentgyörgy	régi temető	sír sírkővel	Ján B. Herrgott, szlovák önkéntes	1873	
Galgóc	Šulekovo negyed, a mezőn	sír emlékművel	Viliam Šulek, Karol Holoby, kivégezték	1928.10.21.	Dušan Jurkovič
Luboka	régi temető	sír emlékművel	Jozef Miloslav Hurban	1888, 1949	Dušan Jurkovič
Szenice	a főút mellett a városon túl	emlékmű	az 1848-ban kivégezetteknek	1948	Ladislav Pollák
Szenice	ev. temető	emlékmű	az 1848-ban elesetteknek	1928	
Ószombat	a plébánia homlokzatán	plébánia emléktáblával	Viliam Šulek	1948	
Nagyszombat	ev. temető	sír sírkővel	Mikuláš Dohnány	1928.06.28.	
Bán	a plébániatemplom mögött	emlékmű	Ludovít Štúr és az önkéntesek	1935–1936	Jozef Pospíšil
Berezó	temető	emlékmű és sír	1848/49-ben, az I. és II. vh-ban, a Szlovák Nemz. Felkelésben elesettek, Dušan Jurkovič sírja	1948	Dušan Jurkovič
Berezó	Hurban utca	emlékmű mellszoborral	Jozef Miloslav Hurban	1933	Friedrich Motoška, Juraj Sládek
Berezó	Štefánik tér	emléktábla	Martin Šaško orgonista háza	1928	
Miava	Štúr utca	paraszti emlékház, tér	Kolényi ház, a Szlovák Nemzeti Tanácsok Múzeuma	1948	
Erdősor, Miavai járás	Erdősor a főút mellett	emlékmű	a myjavai nép 1848-as felkelése	?1928	
Erdősor, Miavai járás	Erdősor, a főút felett	emlékmű	a myjavai nép 1848-as felkelése	1968	Štefan Belohradský
Verbóc, Miavai járás	Verbóc, kultúrház	emléktábla	1848–1849	1948	
Beckó	ev. plébánia	emlékhely emléktáblával	J. M. Hurban szülőházának helye		

Település	Kiegészítő cím adatok	A nemz. kulturális emlék típusa	Közelebbi megnevezése	Keletkezés ideje	Alkotó
Lobonya	ev. plébánia	plébánia emléktáblával	Karol Holuby	1927	Soják
Demény, Vágbesztercei járás	temető a település felett	sír sírkövel	Daniel Jaroslav Bórik	1899	
Révkomárom	ref. temető, F szektor	sír sírkövel	Ludovít Jaroslav Šulek	1972	Tóth J.
Cseke, Lévai járás	plébánia környékével	mellszobor emléktáblával	Martin Čulen működésének helye	1969, 1994	Pavol Chrtán
Poruba	Poruba-Gecel, a parkban	emlékhely emléktáblával	Árvai követelések 1848	1978	
Liptószentmiklós	Liptóandrásfalui Forradalmi út	emlékhely emlékművel	Szlovák követelések 1848, tartóoszlop sással	1928	
Liptószentmiklós	Katolikus ház homlokzata	emlékház emléktáblával	Juraj Bartoš katol. pap, bebörtönözték	20. sz. 2. fele	Alfonz Groma
Turócszentmárton	Nemzeti temető A/5 szektor	sír sírkövel	Štefan Marko Daxner	maradványait 1979-ben szállították át	
Turócszentmárton	Nemzeti temető A/16 szektor	sír sírkövel	Ján Francisci-Rimavský	1905	František Lahola
Turócszentmárton	Nemzeti temető A/26 szektor	sír sírkövel	Janko Král	maradványait átszállították 1940, 1992	Peter Peressényi, Alexander Iľecko
Szucsány, Turócszentmártoni járás	Langsfeld utca	parasztház és emléktábla	Juraj Langsfeld szülőháza	1928	Jozef Pospíšil
Kövi, Nagyrőcei járás	temető	sír sírkövel	Michal Miloslav Bakulíný		
Nyustya, Rimaszombati járás		emlékmű	Ján Francisci-Rimavský	1924	Vojtech Ihrský
Rimaszombat	Fő tér	megyeháza és emléktábla	a jobbágyság eltörlése		
Tiszolc	temető	sír sírkövel	Štefan Marko Daxner, maradványait Turócszentmártonba szállították	1925–1926	

Település	Kiegészítő cím adatok	A nemz. kulturális emlék típusa	Közelebbi megnevezése	Keletkezés ideje	Alkotó
Tiszolc	Daxner utca	emlékház és emléktábla	Štefan Marko Daxner	1912	
Szliács	a róm. kat. templom körüli liget	sír sírkővel	Štefan Záhorský, kat. pap	1863	
Körmöcbánya	Langsfeld utca 733/34	sír sírkővel	Juraj Langsfeld, kivégezték	1922	Ján Čejka
Kisszeben	temető	sír sírkővel és emléktábla	Bohuslav Nosák-Nezabudov	1927	

Az 1848/49-es szlovák felkelés emlékezete. Forrás: A nemzeti kulturális emlékek listája, Szlovák Köztársaság Műemléki Hivatala, 2012. februári állapot.<sup>65</sup>

### JUBILEUMOK ÉS A MÚLT MEGJELENÍTÉSE

Az 1848-as forradalomban részt vevő szlovákok emlékezetét más médiumok is alakították és meg is újították. Ikonikussá lett a Janko Franciscit önkéntes kapitányként ábrázoló arckép (Michal Bohúň olajképe, 1849), amelynek eredeti méreténél nagyobb formátumú másolata a pozsonyi Slovak Pub Štúr-szobáját is díszíti. A tankönyvekben, a populáris művekben, de a szakirodalomban is nagyon gyakran találkozni két történelmi festmény reprodukciójával: a márciusi törvények kihirdetése Peter Michal Bohúň alkotása (*Szlovák népgyűlés 1848 tavaszán*, befejezetlen alkotás, 1848/49 körül), illetve a *Szlovák önkéntesek érkezése Morvaországból Szlovákiába* Martin Benkótól (olajfestmény a huszadik század ötvenes éveiből). A dalok, amelyeket a forradalom idején énekeltek a nemzeti öntudatra ébredt szlovákok, ismételten megjelentek az énekeskönyvekben, néhol egyenesen azzal a megjegyzéssel, hogy „Az 1848–1849-es év emlékei”. A Szlovák Nemzeti Tanács és a forradalmi eseményekben részt vevő személyek tevékenységét speciális múzeumok és emlékszobák ápolják és teszik hozzáférhetővé. Jubileumi alkalmakra postabélyegeket adtak ki: 1948-ban a jobbágyság eltörlésének 100. évfordulójára jelent meg Janko Alexy *Parasztfelkelők* című képének reprodukciója, a szlovák felkelés 100. évfordulójára pedig

<sup>65</sup> A teljes elnevezés így hangzik: az emlékműalap központi nyilvántartásának listája. A nemzeti kulturális emlékek nyilvántartása. Az 1848/49-es évek forradalmára vonatkozó emlékek. Bizonyos egyértelmű esetekben összevontam a Štúr-mozgalom résztvevőire vonatkozó emlékekkel, mert abban a listában sokkal több adat szerepel.

három portré (Hurban – 1,50 Kčs, Štúr – 3 Kčs, Hodža – 5 Kčs); 1968-ban két bélyeg, 1998-ban egy bélyeg. A 150. évfordulóra a körmöci pénzverde ezüst emlékérmét adott ki a Szlovák Nemzeti Tanács pecsétjével és Francisci mint önkéntes kapitány arcképével. A forradalom régebbi irodalmi, drámai, zenei és képzőművészeti emlékeit gyűjti össze a Szlovák tavasz című kötet 1971-ből. A mediális kínálat itt bemutatott darabjainak többsége jubileumi ünnepi alkalomra született, amelyek az uralkodó eliteknek adtak lehetőséget, hogy 1848 kiválasztott eseményeinek integrálása révén újra alkossák a „hagyományt”.

A rendszeresen ismétlődő ünnepek és évfordulók az egyéni és kulturális emlékezet szükséges intézményei. Aktiválják, újra és újra a nyilvánosság elé tárják „a múlt képét”. Azonban az, amit a nyilvánosság elé tárnak, minden alkalommal más és más.<sup>66</sup> Az istentiszteletek és a tiszteletadás világi formái, a szobrok leleplezése, a koszorúzás, a gyűlések, összejövetelek, a menetek, fáklyás felvonulások, a tűzgrások, a múzeum- és kiállításmegnyitók, színházi előadások, bankettek, táncestek, filmhetek és televíziós sorozatok érzelmileg hatottak a résztvevőkre, és a forradalomnak mindig más, aktualizált változatát vitték színre. A magyar forradalom szimbolikus kezdetét, március 15-ét az aktuális hatalom a neoabszolutizmustól kezdve mindig igyekezett kitörölni vagy kisajátítani, miközben a polgári társadalom mindig éppen erre az alkalomra szervezte a rituális nemzeti megemlékezéseket.<sup>67</sup> Ezt illusztrálja a Somorja (Šamorín) és Bacsfa (Báč) közti út mellett elhelyezett honvéd emlékmű sorsa is.<sup>68</sup> Az egykori Pipagyújtó Csárda helyén hét honvéd esett el, miközben megpróbálták kiűzni a császári csapatokat Somorjáról. A Bach-rendszer bukása után a „csallóközi hölgyek” emlékművet állíttattak nekik, a forradalom 50. évfordulójára pedig a Csallóközi Egyesület felújíttatta az emlékművet. Ezen a helyen rendezték évente a március 15-i megemlékezéseket. Ezen a napon nemcsak a született magyarok egyházi közösségei, az önkormányzati intézmények vagy egyesületek ünnepeltek. A monarchia alatt a politikailag domi-

<sup>66</sup> Aleida ASSMANN, „Jahrestage – Denkmäler in der Zeit”, in *Jubiläum, Jubiläum... Zur Geschichte öffentlicher und privater Erinnerung*, szerk. Paul MÜNCH, 305–314 (Essen: Klartext, 2005), 313.

<sup>67</sup> Magyarországon a Monarchia felbomlása után csak 1927-ben lett állami ünnep március 15., amikor is irredenta tartalmat tulajdonítottak neki. Az 1956-os magyar forradalom átvette 1848. március 15. szimbólumait. Éva KOVÁCS, „Vom nationalen Mythos zum nationalistischen Alibi: Leben und Sterben der Revolutionsmythen in Ungarn”, in *Erinnern mit Hindernissen: Osteuropäische Gedenktage und Jubiläen im 20. und zu Beginn des 21. Jahrhunderts*, szerk. Rudolf JAWORSKI és Jan KUSBER, 241–265 (Münster: LIT Verlag, 2011).

<sup>68</sup> Pipagyújtó Csárda, „Honvéd emlékmű”, in *Műemlékem*, hozzáférés: 2018.11.30, <http://muemlekiem.hu/hatareset/Pipagyujto-Csarda---honved-emlekmu-Somorja-3461>.

náns kultúra prizmáján át értelmezte a forradalmat a szlovákul beszélő polgárok többsége is.<sup>69</sup>

Csehszlovákia fennállása alatt a jubileumi éveket arra használták fel, hogy megkonstruáljanak egy bizonyos kontinuitást a szlovák felkelés, illetve a „csehszlovák forradalom”<sup>70</sup> között, miközben a történelmi Magyarországgal minden kontinuitást igyekeztek letagadni, elhallgatni. A forradalom hetvenötödik évfordulója szinte észrevétlenül múlt el, a nyolcvanadik alkalmából azonban (a csehszlovák köztársaság kikiáltásának jubileumi, 10. évében) az ünnepi írások és a rituális emlékmű-leleplezések mellett a szlovák kulturális folyóiratokban egy vita is zajlott, amelynek során kritikus hangok is megszóltak a nemzeti ikonok tevékenységével kapcsolatban. Azonban az értelmiség nagy része és sok politikus is egyetértett abban, hogy Hurban magyarellenes mozgalma jogos volt, és hogy a szabadságharc csak a legionáriusok győzelmével ért véget 1918-ban.

A 100. évforduló a kritikus 1948-as évre esett, megváltozott külpolitikai körülmények között. Az egész keleti blokk „a népek tavaszát” ünnepelte azt követően, hogy Moszkva úgy döntött, propaganda célra használja fel „a forradalmi mozgalmat, amely végigsöpört szinte egész Európán”.<sup>71</sup> Az ebből az alkalomból született publicisztikai írások és irodalmi művek,<sup>72</sup> valamint kulturális rendezvények, beleértve *A szlovák képzőművészet 100 éve* címmel rendezett nagyszabású kiállítást, illetve a társadalmi szervezetek kongresszusai azt az eszmét hangsúlyozták, hogy az 1848/49-es forradalom évei új értelmet nyertek és új összefüggéseket tártak fel a szlovák nemzeti felkelésben. Az újonnan berendezkedő hatalom a jobbagység eltörlésének 100. évfordulóját összekapcsolta a kommunista gazdaságpolitikával, az 1848-as szlovák felkelést pedig a Szlovák Nemzeti Felkeléssel.<sup>73</sup> A Szlovák Nemzeti Tanács plénu-

<sup>69</sup> ŠKVARNA, „Unerfülltes Verlangen...”, 225.

<sup>70</sup> Erőszakkal igyekeztek kimutatni a „csehszlovák események” nyomait még olyan települések esetén is, amelyeken csak minimális szlovák aktivitás volt a forradalom ideje alatt. Faust Ovidius gépirata „Az 1848/49-es évek csehszlovák eseményei az egykorú pozsonyi sajtó tükrében”, 1934. 01. 23. A prágai *Národné listy* bratislavai külön mellékletében megjelent cikk. AMB, Mestské zariadenia, 250 arch. 34, 2905-es karton.

<sup>71</sup> Witold MOLIK, „»Eine grosse Manifestation Volkspolens«: Die Feierlichkeiten anlässlich des »Völkerfrühlings« in Posen und Grosspolen im Jahre 1948”, in JAWORSKI és KUSBER, *Erinnern mit Hindernissen...*, 100.

<sup>72</sup> Július NOGE, „V slovenskej literatúre o revolučných rokoch”, in SLOBODA, *Slovenská jar...*, 197–219.

<sup>73</sup> A jubileumi ünnepségek előkészítő bizottsága egyenesen a Szlovák Nemzeti Tanács Megbízottak Testületének volt alárendelve. Az ünnepségek 1948 áprilisától szeptemberéig tartottak. Nyitrán, Berezóban, Liptószentmiklóson, Dévényben (itt zajlott a IV. Szláv Nap),

mának ünnepi ülése 1948. augusztus 29-én Kassán jubileumi nyilatkozat elfogadásáról döntött. Kifejtette a két szlovák felkelés közötti folytonosságot: eszerint az 1848-as szlovák felkelés és az 1944-es szlovák nemzeti felkelés egyaránt a társadalmi és nemzeti jogokért harcolt.<sup>74</sup> A két szlovák forradalmi megmozdulás gondolata azonban akkor már nem felelt meg a kommunisták elképzeléseinek, ők akkor már az egységes csehszlovák szocialista népben gondolkodtak. A két szlovák forradalom eszméje csak 1968-ban jelent meg újra, a polgári társadalom átmeneti életre kelésével párhuzamosan. A Matica slovenská liptószentmiklósi szervezete ünnepséget szervezett a Szlovák követelek 120. évfordulója alkalmából. A menet élén haladó úttörők az addig betiltott szlovák zászlókkal és a történelmi szlovák címerrel a kezükben vonultak, a transzparenszen a következő felirattal: „Valaha [azt akartuk:] Szlovákia legyen a szlovákoké, ma föderációt [akarunk].”<sup>75</sup>

Az 1989 utáni nyilvános megemlékezésekben egyértelműen 1848 nemzeti üzenete a meghatározó. A 150. évfordulót a nemzeti irányultságú sajtóban patetikus hangvételű cikkek üdvözölték, számos tudományos rendezvény is zajlott, például konferencia „a forradalmi mozgalmak jelentősége a szlovák államiság szempontjából”,<sup>76</sup> publikációk születtek a nemzeti tanácsról, katonai díszszemle volt a fegyveres erők napján, jubileumi bélyeget és érmet adtak ki, de mindez inkább emlékező gesztus volt. Helyi megemlékezések zajlottak Liptószentmiklóson, Miaván és Csacán. Magyarországon 1998-ban a jubileumi ünnepségek nagyobb tömeget mozgattak meg és spontánabbak voltak, a populáris és a szórakoztatóipari kultúrában is megjelentek az ünnep elemei. A kisebbségi magyarság szlovákiai és romániai közösségeiben nagy hangsúlyt kaptak a nemzeti ideálok és értékek, a szakrális dimenzió és a politikai instrumentalizáció. A szlovákiai magyar kisebbség ünnepléseit azonban jobbra csak a nacionalista sajtó vette észre.<sup>77</sup>

2008-ban helyi szinten ünnepelték a forradalmi események évfordulóját, például Miaván. Ugyanakkor kiadtak egy új, jubileumi közös nyilatkozatot,

Kassán és Myjaván. Vö. Elena KURINCOVÁ, „Jubilejná deklarácia a storočnica povstania 1848/1849”, *Pamiatky a múzeá* 55, 2. sz. (2006): 35–37.

<sup>74</sup> Szlovák Nemzeti Levéltár, Bratislava, a Szlovák Nemzeti Tanács Elnökségének Hivatala, inv. 448, 666-os karton.

<sup>75</sup> Szlovákul: „Voľakedy – Slovensko Slovákom / Dnes – federácia.” Laco PAŠKA, *Matica slovenská a Liptovský Mikuláš* (Liptovský Mikuláš: Matica slovenská, 1994), 58–61.

<sup>76</sup> SEDLÁK, szerk., *Slováci v revolúcií 1848–1849...*, 8.

<sup>77</sup> A forradalom 150. évfordulójának ünneplését hasonlítja össze a három országban Rogers BRUBAKER és FEISCHMIDT Margit, „1848 v roku 1998: Politika spomínania v Maďarsku, Rumunsku a na Slovensku”, in MACHO, *Revolúcia 1848/49...*, 205–244.

a Szlovák Köztársaság Szlovák Nemzeti Tanácsainak deklarációját, amelyben az első Nemzeti Tanács megalakulásának 160. évfordulója alkalmából rögzítették, hogy az megvetette a szlovák parlamentarizmus és demokrácia alapjait, és hozzájárult a szlovák nemzet emancipációjához. Kinyilvánították, hogy „magukénak tekintik az 1848-as és 1849-es szlovák felkelés történelmi hagyatékát, tekintettel arra, hogy Štúr és nemzedéke a szlovákok nemzeti önrendelkezésének természetes jogáért küzdött, valamint azokért a demokratikus követelésekért harcolt, amelyek 1993-ban valósultak meg a Szlovák Köztársaság megalakulásával.”<sup>78</sup> A magyar koalíció pártja nem támogatta a nyilatkozatot.

A magyar nemzetiségű lakosság Dél-Szlovákiában nemcsak a jubileumokon, hanem évente ünnepli március 15-ét. A települések nyilvános tereit magyar zászlók díszítik, az emlékműveknél beszédek mondanak, cserkészek állnak díszőrséget, szól a fúvószenekar, huszárok vonulnak fel. Az Első hagyományőrző lovasegyesület 2018-ban Izsán (Iža) 21. alkalommal rendezte meg tavaszi hadjáratát az 1848-49-es szabadságharc emlékére. Ez alkalommal a gyalogosok és a huszárok végigvonulnak a településeken Nagysallótól (Tekovské Lužany) Révkomáromig (Komárno), kisebb ütközeteket rendeznek és katonai ügyességi gyakorlatokat mutatnak be. Csilizradványban (Čiližská Radvaň) is megállnak, ahol Szini Sebő Alajos huszártiszt sírja van. Ő inspirálta Jókai *A kőszívű ember fiai* című regényének egyik alakját, Baradlay Richárd figuráját. Az effajta látványos attrakciók és a kisebbségi létből fakadó hagyományőrző attitűd hozzájárulnak ahhoz, hogy a szlovákiai magyarok körében él a forradalom emlékezete.

#### A „CS. ÉS KIR. SZLOVÁK FELKELÉS”<sup>79</sup> MAI ELFELEDÉSE

A történelmi események befogadása szempontjából különösen nagy szerepük van a médiumoknak – minden nemzedékre más és más médiumok vannak hatással. A modern társadalmak technikái már nem az egyént célozzák, hanem a kommunikáció anonim és személytelen szintjét. Elena Esposito olasz szociológus véleménye szerint főként a hatékony felejtést szolgálják és nem az emlékezést. Elvonják a figyelmet a konkrét történelmi emlékről, és egy „ma-

<sup>78</sup> A 2008. 09. 17-én elhangzott nyilatkozat szövege. A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa. Beszédok és nyilatkozatok, hozzáférés: 2018.11.30, <https://www.nrsr.sk/web/?sid=nrsnr/dokumenty/vyhlasenia>.

<sup>79</sup> A „cs. és kir.” jelző abból a tanúsítványból való, amelyet Lewartowski bárótól kaptak a szlovák önkéntesek „férfias és becsületes szolgálatukért” a harmadik hadjárat befejezését követően. Fénykép a *Szlovák tavasz* című kiadványban. SLOBODA, szerk., *Slovenská jar...*, 165.

gasabbrendű értékkel,” a nemzettel vagy az osztállyal helyettesítik.<sup>80</sup> A kommunikáció új mediális technikái megkönnyítik az információtömeghez való hozzáférést, a kulturális és politikai üzenetek közvetítését, beleértve a propagandát is. Az internet csupán felszínes képet közvetít az 1848–1849-es évekről. A Google keresője tízezres nagyságrendben dob ki eredményt,<sup>81</sup> de már a felszínes áttekintés is elárulja, hogy jórészt diák-és egyetemista portálokra mutat (referaty.sk és hasonlók), könyvek képét, borítóját, jubileumi érmeket és bélyegeket ad ki. A szlovák sajtó követi a forradalom magyarországi ünneplését, főleg a szélsőséges megnyilvánulásokat veszi észre. A szlovák felkelésben érintett települések internetes oldalai informálnak az ünnepekről. A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának weboldala nagyon rövid összefoglalást ad az első Szlovák Nemzeti Tanács történetéről. Úgy tűnik, 1848 témája elsősorban a nacionalista politikai pártokban és szervezetekben kelt visszhangot.

A társadalom emlékezete az emlékezet helyein raktározódik. Ezekben bizonyos, az egyének és csoportok tájékozódása és azonosságtudata szempontjából lényeges tartalmak összekapcsolódnak. Minél gyakrabban változnak ezeknek a tartalmak, vagy egyes részeinek üzenete, annál nehezebbé válik a tájékozódás a kulturális és társadalmi kontextuson belül.<sup>82</sup> A szlovák negyvennyolcat különböző irányokból többször is megkérdőjelezték. A magyar nacionalisták a Hurban-féle lázadást az államalkotó nemzet elárulásának tekintették, a marxista befolyás alatt álló baloldali értelmiség a reakciós Béccsel kötött szövetséget ítélte el, és azzal vádolta, hogy nem érti a világtörténelmi események szellemét, a kritikus szlovák történészek a szlovákok felkészületlenségét bírálták, és hogy a vezérek képtelenek voltak a tömegeket mobilizálni. A nem kritikus szlovák történészek dicsőítették a magyarelles „szlovák felkelés” / „a csehszlovák forradalom” / „a társadalmi forradalom” / a „burzsoá forradalom” / „a saját államért folytatott küzdelem” üdvtörténelmi jelentőségét (a megfelelő terminus az éppen aktuális politikai helyzetnek megfelelően aláhúzandó). Negyvennyolc nem volt, és ma sem úgy jelenik meg mint

<sup>80</sup> ESPOSITO, *Soziales Vergessen...*, 254; Günter BUTZER és Manuela GÜNTER, „Über die Notwendigkeit und die Unmöglichkeit des Vergessens”, in *Kulturelles Vergessen: Medien – Rituale – Orte*, szerk. Günter BUTZER és Manuela GÜNTER, 233–240 (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2004), 237, <https://doi.org/10.13109/9783666355806.233>.

<sup>81</sup> Az „1848-as forradalom” keresőkifejezésre 2012-ben körülbelül 27 800 találat (2018-ban már 126 000!), az „1848-as szlovák felkelés”-re 43 200 (73 800) találat, a „szlovák önkéntesek” keresőkifejezésre 4140 (9800) találat, „az 1848-as forradalom ünneplése” keresőkifejezésre 8610 (120 000) találat (hozzáférés 2012.06.27, illetve 2018.11.30).

<sup>82</sup> MORITZ CSÁKY és Peter STACHEL, „Vorwort”, in CSÁKY és STACHEL, *Speicher des Gedächtnisses...*, 12.

polgárháború, mert a fogalom maga nem kapcsolódik össze a haladás felgyorsulásával vagy annak ígéretével (ahogyan a forradalom fogalma), hanem a káosszal kapcsolódik össze, az igazságtalan és jogtalan háború képzetével (a jogos háborúkat külső ellenség ellen vívják). Ennek a korszaknak az eseményei családokat választottak szét, szenvedést hoztak magukkal, véres etnikai hadjáratok egész sorához vezettek, a parasztoktól és a polgároktól pedig – tekintet nélkül az anyanyelvükre – elvették a javaikat.<sup>83</sup>

A nézőpont folytonos változása, a forradalomban való szlovák részvétel emlékezetének a magánszférába szorulása évtizedeken át, a kulturális emlékezet alakításának, valamint a hatékony mediális színrevitelnek a korlátozott lehetőségei, tekintettel a szlovák elitek gazdasági és politikai gyengeségére részben magyarázatot adnak a szlovák sajátosságra: a saját történelem mértékén felüli nem ismeretére és ezzel összefüggésben a történelemhez fűződő közömbös viszonyra. A „népek tavasza” mint történelmi határkő feledésbe merül. Ha azonban mindezt tágabb kontextusban szemléljük, kiderül, hogy semmiféle különlegességről nincsen szó. 1848 emlékezetével és a vele kapcsolatos felejtéssel foglalkozó kötetek<sup>84</sup> azt bizonyítják, hogy a legtöbb európai országban meglehetősen ritka már a negyvennyolcas év emlékezeti hálója, elfedi más események mediális reprezentációja, melyeknek üzenetét az elitek saját politikai legitimációjuk szempontjából fontosabbnak tartják.

(MANNOVÁ, Elena. „»Meruôsmý« v médiách spomínania a zabúdania”. In Elena MANNOVÁ, *Minulosť ako supermarket?: Spôsoby reprezentácie a aktualizácie dejín Slovenska*, 138–170. Bratislava: VEDA, 2019.)

Fordította: *Balogh Magdolna*

HELIKON

<sup>83</sup> Herfried MÜNKLER, „Geleitwort”, in *Bürgerkrieg: Erfahrung und Repräsentation*, szerk. Isabelle von TRESKOW, Albrecht BUSCHMANN és Anja BANDAU, 7–12 (Berlin: Trafo Verlag, 2005), 7–10; Erhard STÖLTING, „Gewalt als Fest: Der Beginn des Bürgerkriegs”, in BUSCHMANN és BANDAU, *Bürgerkrieg...*, 60; Alice FREIFELD, „Conflict and De-escalation...”, 411.

<sup>84</sup> TACKE, szerk., *1848...*; HAIDER és HYE, szerk., *1848...*